

Vrienden van
DEN HAAG

ONS DEN HAAG

JAARGANG 53 | NUMMER 3 | JULI / AUGUSTUS / SEPTEMBER 2026

Van de voorzitter

Vrienden en Vriendinnen!

Wat wilt u van uw voorzitter in dit voorwoord horen: Hoe goed het allemaal gaat hier in Den Haag of juist hoe zorgelijk?

Ik kan nu niet voorzien of we bij het uitkomen van dit blad zicht hebben op een nieuw college van B&W. Wel kan ik u zeggen dat op de dag nadat ik namens de Vrienden aan de formateur, de heer Aboutaleb, heb geschreven welke voor ons belangrijke onderwerpen beide beoogde coalitiepartners hebben onderschreven, om zo op positieve wijze bij te dragen aan de coalitievorming, bekend werd dat de coalitiebesprekingen zijn geklapt!

Dat de nieuwe gemeenteraad een nieuw geluid met zich meebrengt, wordt duidelijk als het vergroeningsplan van het Laakkwartier, dat door het aanleggen van plantsoenen en het planten van bomen een aanzienlijke verbetering van de wijk zou betekenen, wordt weggestemd, omdat geen parkeerplaatsen mogen wijken voor bomen. Het moge zo zijn dat veel bewoners en ondernemers meer aan hun auto dan aan een beter leefmilieu hechten, maar net als verzorgers en opvoeders dienen bestuurders oog te hebben voor het welzijn op langere termijn en niet toe te geven aan kortzichtige korte-termijn-verlangens van degenen die aan hun zorg zijn toevertrouwd. Dit is zeer teleurstellend.

Met de komst van de zomer zijn aller ogen natuurlijk gericht op onze badplaats Scheveningen. Er is een bouwvergunning voor het vernieuwen van de Pier aangevraagd. Een ongelooflijke technische en ambitieuze onderneming. Zal het allemaal

werkelijk zo mooi uitpakken als de flamboyante ontwikkelaar voor ogen staat? Lees het verslag terug van ons bezoekje aan hem in ons vorige nummer.

In schril contrast met de publiciteit over de Pier staat de stilte waarin de bouwvergunning is verleend voor de zogenaamde 'Duinpaviljoens' aan het eind van de boulevard ter hoogte van de haven. Was in 2022 de gemeenteraad unaniem van mening dat dit plan meer weg heeft van een distributiecentrum, crematorium of zelfs een nieuwe Atlantikwall, en er dus niet moet komen, inmiddels is de bouwvergunning verleend zonder dat dit tot enige ruchtbaarheid heeft geleid. *"Tot participatie bent u niet verplicht en dat heeft u dan ook niet gedaan"*, sust het college in zijn besluit om aan VolkerWessels bouwvergunning te verlenen. Op de website van de architect wordt het plan geschaard onder de categorie 'culture' en 'hospitality'. Nadere bestudering leert dat hieronder onder meer kunnen worden verstaan nog een speelautomatenhal, nog wat snacken en vakantieappartementen. In dit geval kunnen we er niet onderuit: Inderdaad, zeer passend op de huidige boulevard.

Waar wel participatie verplicht is, is het bouwplan op de Badhuisweg, het braakliggende terrein vlakbij het Kurhaus, naast de MacDonald's. De door de gemeente uitgenodigde klankbordgroep van betrokken bewoners en organisaties, waaraan ook de Vrienden deelnemen, is uit elkaar gevallen uit onvrede, omdat de bouwer, daarbij gesteund door de gemeente, weigert te praten over de hoogte, de bouwmassa en passende architectuur. Leden van de platformgroep hebben een alternatief plan ontwikkeld dat wel refereert aan elegante badplaatsarchitectuur, zoals voorgeschreven en hopen via een burgerinitiatief of een petitie aan de gemeenteraad dat die dit bewonersinitiatief een kans geeft. Houdt u onze mailberichten in de gaten, wanneer u gevraagd wordt de petitie te ondersteunen.

Rechten van het gebouw

Er bestaat een beweging om aan natuurgebieden, dieren of rivieren, rechten toe te kennen. Voor Ana Pereira Rodgers, hoogleraar Erfgoed en Unesco-leerstoelbekleder bij de TU Delft, zou dit ook voor bijzondere gebouwen moeten gelden. Onze strijd tegen de sloop van het gebouw van Sociale Zaken van Hertzberger inspireerde haar tot een roman, waarin het gebouw van SoZa acteert als een persoon in doodsstrijd. Zie haar artikel in dit blad op pag. 30 en 31. Een interessante gedachte of er niet een Verdrag voor de rechten van een gebouw zou moeten komen. Zou onze Stad van Vrede en Recht staan te popelen een dergelijk verdrag te ratificeren?

Met vriendengroet,
uw voorzitter

Rupert van Heijningen

DOEL VAN DE VERENIGING:

'HET BEVORDEREN VAN DE LEEFBAARHEID VAN DEN HAAG MET BEHOUD VAN ZIJN KARAKTERISTIEKE WAARDEN'

BESTUUR

Rupert van Heijningen,

voorzitter

Michael Toorop, secretaris,

hoofdredacteur Ons Den Haag

Pieter Boot, penningmeester

Inge Camfferman, coördinator

werkgroep Stedelijke

Vernieuwing

Emilie Linssen-van Rossum,

coördinator werkgroep

Levende Historie

Frank Hendriks, coördinator

werkgroep Activiteiten

Rutger-Jan Schoen, coördina-

tor werkgroep Communicatie

SECRETARIAAT

Postbus 85977

2508 CR Den Haag

secretariaat@

vriendenvandenhaag.nl

Bankrekening

Voor alle betalingen aan de Vereniging

NL 15 TRIO 0197 7883 94

Ledenadministratie

ledenadministratie@

vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich schriftelijk aanmelden bij het secretariaat of online via www.vriendenvandenhaag.nl.

De jaarlijkse contributie bedraagt € 35,-

Kamer van Koophandel

Inschrijfnummer 404 098 95

Foto omslag

De Baljurk, gevel pand hoek Kettingstraat/Achterom
Foto: Esther Langendam

- 2 Van de voorzitter
- 4 Monumentale keramiek voor de openbare ruimte
- 5 Herinneringserfgoed: Monument voor koningin Emma
- 6 Bijzondere straatnamen: Achterom en Kettingstraat
- 7 Het Damesleesmuseum. Erfgoed voor de toekomst
- 8 De terugkeer van het Maison Krul-interieur naar de residentie
- 10 Uit de wijken: Het Zeeheldenkwartier
- 12 Energiecoaches: stille krachten in de Haagse energietransitie
- 13 Een Vriend stelt zich voor
- 14 Schoonheid als vergeten ambitie in de stedenbouw: of is groen het nieuwe mooi?
- 16 De vernieuwde Middenboulevard: een plek met grandeur en allure?
- 18 Het Hofje van Nieuwkoop. Tussen sculptuur en geschiedenis
- 20 Communistisch verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog
- 22 Stationspostgebouw Den Haag
- 24 Nationaal Park Hollandse Duinen: zegen voor de natuur of nieuw recreatiemerk?
- 26 Boekbespreking: "Hoe lieflijk zijn uw woningen..."
- 27 Column: Pleidooi voor het boek
- 28 De onfortuinlijke lotgevallen van een Haags ministerie
- 30 SoZa, een gebouw met een stem

4

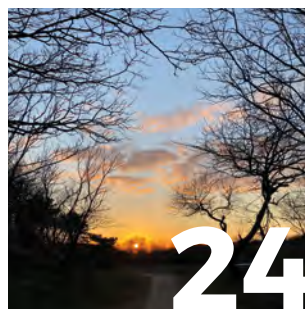
7

10

18

24

28

Monumentale keramiek voor de openbare ruimte

Achter een vijftal geveltjes aan de pittoreske Nieuwe Molstraat gaat een complex schuil van grote werkplaatsen en kleine gangetjes, zo blijkt als we een bezoek brengen aan Struktuur 68. Het jaartal in de naam en de spelling doen vermoeden dat we hier te maken hebben met een instelling uit de roerige jaren zestig, en dat klopt ook: al 58 jaar is hier een keramische werkplaats gevestigd die diensten verleent aan architecten en, vooral, beeldend kunstenaars. We zien een enorme felgroene vogel waar nog aan gewerkt wordt, een halsbandparkiet van zeven meter hoog die bij EYE aan het IJ in Amsterdam geplaatst zal worden en die is ontworpen door kunstenaar Teun Castelein.

Kunstenaars en keramisten

Het atelier werd destijds gestart door Jacques van Gaalen en Henk Trumpie. Beiden hadden in de jaren 60 gewerkt bij de Afdeling Bouw Keramiek van De Porceleynse Fles in Delft. Deze afdeling werkte vooral voor architecten die keramische elementen wilden toepassen in de door hen ontworpen gebouwen. Eind jaren zestig kwam er een nieuwe directie, die een andere kant op wilde. Jacques en Henk grepen hun kans en ze begonnen voor zichzelf. Zij wilden vooral beeldend kunstenaars helpen hun werken te realiseren.

Kunstenaars die hun werk in keramiek uitgevoerd willen hebben, doen er goed aan de samenwerking te zoeken met keramisten, vaklieden die ervaring met en verstand hebben

Struktuur 68. Foto: Esther Langendam

van de eigenschappen van klei, glazuur en pigmenten. De mensen van Struktuur 68 beschikken hier in ruime mate over en daarom hebben honderden kunstenaars de weg naar de Nieuwe Molstraat weten te vinden. Daar vonden en vinden ze een artistiek werkklimaat, veel ruimte en de benodigde technische voorzieningen. Het bedrijf is uniek in zijn ervaring met de receptuur van felgekleurde glazuren. Zo'n 5000 kleuren kunnen worden aangepast aan individuele wensen en technische eisen. Vooral schilders staan nog wel eens raar te kijken als een grijzige, pastelkleurige massa in de oven verandert in een felle kleur.

Struktuur 68 stelde als eerste de kunstenaars van de Cobra-groep in staat hun ontwerpen in felgekleurde keramiek uit te voeren. Zo werd voor Lucebert een hoge keramische zuil gerealiseerd bij het Rode Kruis ziekenhuis in Beverwijk. Bekende beelden in de Haagse regio die door Struktuur 68 werden gemaakt, zijn bijvoorbeeld de vele kleurrijke beelden van Jan Snoeck (die onder invloed van Karel Appel kleurrijk ging werken), de Binck Twins en De Rechercheur voor het voormalige politiebureau in Voorburg van Berry Holslag, en de tableaux van Josephine Sloet in de hal van station Hollands Spoor. En, niet te vergeten, het beeld van Marnix Ruebs cultheld Haagse Harry op de Grote Markt, ontworpen door Bouke Schuemie.

Hoe groot wil je het hebben?

De grotere beelden worden massief opgebouwd en na voltooiing verdeeld in losse elementen. Deze worden bij een

Plaatsing Haagse Harrie. Foto: Esther Langendam

temperatuur van 1170 graden gebakken, geglazuurd en vervolgens weer gebakken. Daarna worden de beelden door de firma Zuliani in Zoetermeer voorzien van bewapening en gevuld met beton in elkaar gezet en definitief geplaatst. De afmetingen zijn eigenlijk vrijwel onbegrensd, het is een kwestie van 'gewoon doorbouwen'. Het grootste werk dat het atelier heeft uitgevoerd is een vijftien meter hoge 'zuil' van Cobra-kunstenaar Carl-Henning Pedersen.

Van klein naar groot en terug

Het atelier heeft heel lang gewerkt met vijf vaste krachten in dienst, soms aangevuld met vakantiewerkers. Na de pensionering van Henk Trumpie in 2023 werkten er nog drie men-

sen in het bedrijf. Nu zijn alleen Jacques en Rob Daenen nog over. De halsbandparkiet is de laatste grote sculptuur die wordt uitgevoerd, dit in verband met de leeftijd van de heren. Ze blijven nog wel kleiner werk maken, en er is geen vastgestelde einddatum.

Marcel Tielemans,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Struktuur 68 BV, Nieuwe Molstraat 27

www.struktuur68.nl

HERINNERINGSERFGOED

Monument voor koningin Emma

In het Rosarium aan het Jozef Israëlsplein staat het monument ter nagedachtenis aan koningin-regentes Emma (1858-1934). Het monument werd in 1936 onthuld door koningin Wilhelmina, de dochter van Emma. Beeldhouwer Toon Dupuis maakte het, in samenspraak met architect Co Brandes. Oorspronkelijk was het beeld van Franse Vaurion kalksteen, maar na beschadigingen werd het in 2001 in brons gegoten.

Rosaria waren in de 18e en 19e eeuw populair. Trendsetter was Joséphine de Beauharnais, de vrouw van Napoleon Bonaparte, die bij haar huis Malmaison een rozentuin inrichtte met alle destijds bekende rozen. Door de hoge kosten voor onderhoud verdwenen na de jaren 1930 veel rozentuinen uit Nederland. Den Haag heeft naast het Rosarium aan het Jozef Israëlsplein nog rozentuinen in het Zuiderpark en het Westbroekpark.

Koningin Emma (1858-1934) was de tweede vrouw van koning Willem III, zij trouwden in 1879. Na zijn dood in 1890 nam Emma tot 1898 het koninklijk gezag waar voor haar minderjarige dochter Wilhelmina. Emma was geboren in Duitsland als dochter van George Victor, vorst van Waldeck en Pyrmont, en Helena prinses van Nassau. Wilhelmina schreef in haar autobiografie *Eenzaam maar niet alleen* over haar moeders afkomst: 'Haar ouderlijk huis was bepaald verlicht te noemen. Vooral, als men rekening houdt met het feit, dat de kleine hoven in Duitsland toen een halve eeuw of meer ten achter waren bij de gewone maatschappij.'

Emma overleed op 20 maart 1934 op 75-jarige leeftijd als gevolg van een longontsteking. Zij woonde de laatste jaren in

Monument koningin-moeder Emma, Co Brandes en Toon Dupuis, 1936. Foto: Ralph Kämena, 2010

het Paleis aan het Voorhout. Ze werd bijgezet in de grafkelder van de Oranjes in de Nieuwe Kerk te Delft. Het grote aantal mensen langs de route bewees haar populariteit, niet voor niets werd ze 'koningin-moeder' genoemd. De begrafenis werd rechtstreeks op de radio uitgezonden. De Telegraaf sprak van een 'aangrijpend schouwspel'. Na haar dood liet Wilhelmina twee Nederlands-Indische bankbiljetten van 10 en 20 gulden drukken met de beeltenis van Emma.

Inge Camfferman,

sv@vriendenvandenhaag.nl

Achterom en Kettingstraat

Het Achterom. Foto: Esther Langendam

In een akte uit 1347 van graaf Willem V van Beieren (1330-1389) werd al over het Achterom gesproken. Willem V werd in 1346 door zijn moeder Margaretha gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen naar Holland gestuurd om het graafschap namens haar te besturen. Hij woonde een groot deel van zijn tijd in de grafelijke woning bij de Ridderzaal. Het Achterom zou zijn naam te danken hebben aan een achterweg naar het Binnenhof.

Een andere versie is dat het een achterom route was tussen de Groenmarkt en het Spui, in die tijd de twee stadscentra van het dorp Die Haghe. De straat volgde het slingerende verloop van de Haagse Beek die er nu onder loopt. In het Achterom was van oudsher veel bedrijvigheid en handel. Bij de bouw van de Passage aan het eind van de negentiende eeuw en de aanleg van de Hofweg zijn grote delen van de oude bebouwing gesloopt.

De Kettingstraat is genoemd naar notaris Leonard Jacobsz. Ketting. Hij bezat een huizenblok 'Kettinghs Nuyrt' aan het Achterom en hield hier van 1595-1635 zijn praktijk. In de 19e eeuw verloederde de straat omdat winkeliers niet meer boven hun winkels woonden, wat leidde tot een verlies van winkels en een verandering van de functie van de straat. In 1912 werd de eerste echte Haagse bioscoop geopend in de Kettingstraat, de Residentie Bioscoop, en maakte de Haagse bevolking kennis met de cinema. Het ontwerp in Art Deco-stijl was van de Haagse architect Lodewijk Simons (1896-1936). Van 1924 tot 1933 was Cabaret Florida er gevestigd, een nachtclub annex dancing. In 1934 werd het gebouw onder de naam Studio-Theater weer als bioscoop in gebruik genomen. Van 1979 tot 1987 was seksbioscoop Le Paris er gevestigd. Sinds 1990 hebben er verschillende discotheken in het pand gezeten.

De Kettingstraat, en wel de daar gevestigde Centrumbar, wordt beschreven in het verhaal van Kees van Kooten:

“Met *De Stad* bedoel ik *De Stad in De Stad*. Dat was in mijn geval de Binnenstad van 's-Gravenhage, met haar stiekeme ellebogen en geheime knieholten, waarin het leven niet bruisde, zong of voortsnelde, maar borrelde, mompelde en strompelde.” Over de bioscoop Studio de Luxe schreef hij: “De erotische film *Alicia* met Willeke van Ammelrooy en Hugo Metsers was een aardig succes in 1974. Je had er een bioscoop Studio, waar ze de betere politie- en knokfilms draaiden. Er schuin tegenover zat een fietsenstalling annex reparatie-inrichting. Op de stoep voor de vier, vijf, misschien wel zes cafés vochten regelmatig twee vrouwen om een man en alle papieren guldens en rijksdaalders die hier van hand tot hand gingen, waren nat van het bier.”

Rond 1980 kocht Gerard Stevers, eigenaar van de Geste Groep, een aantal panden op de hoek van de Kettingstraat en het Achterom en bouwde er nieuwe woningen, met een opvallende gevel, de Baljurk, geïnspireerd op de werken van Gaudí en Hundertwasser. Het ontwerp is van architect Eric Vreedenburgh. De Kettingstraat is nu een gezellige straat met verschillende architectuurstijlen en restaurants.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Kettingstraat/Achterom De Baljurk. Foto: Esther Langendam

Het Damesleesmuseum

ERFGOED VOOR DE TOEKOMST

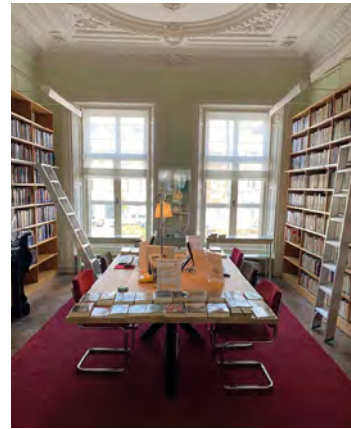

Foto: Martin Potjens Damesleesmuseum Nassauplein 15.
Foto: Esther Langendam

Foto: Martin Potjens

Mede dankzij het succes van een eerder bezoek aan het Damesleesmuseum heeft de werkgroep Activiteiten voor deze zomer tweemaal een excursie in het programma opgenomen naar deze ruim 130 jaar oude Haagse culturele instelling. Het Damesleesmuseum is gevestigd in een statig pand aan Nassauplein 15 en staat symbool voor ons cultureel gedachtegoed dat gekoesterd en doorgegeven wordt aan toekomstige generaties.

Het Damesleesmuseum wordt opgericht in 1894 door twaalf ondernemende Haagse dames om zo toegang te krijgen tot literaire boeken en vooral ook kunsttijdschriften. In Den Haag is er dan nog geen openbare bibliotheek; er zijn wel leesgezelschappen maar die zijn niet toegankelijk voor vrouwen. Vandaag de dag biedt de collectie van bijna 35.000 boeken toegang tot verhalen uit diverse periodes en landen, met werken in het Nederlands, Frans, Engels en Duits.

De ambitie van het bestuur wordt helder verwoord in 1934: 'het streven van het Bestuur is een veelzijdige bibliotheek samen te stellen, waarin naast ontspanningsliteratuur ook een ruime plaats wordt ingeruimd voor de meer ernstige producten van de moderne letterkunde in de verschillende landen en de daarmee samenhangende geestelijke en sociale stromen'. Zo maken Charles Darwin "The Origin of Species", Maria Montessori "The Montessori Method", Karl Marx "Das Kapital", B. von Suttner "Die Waffen nieder!" maar ook J. Wolkers "Turks fruit" onderdeel uit van de collectie.

De collectie wordt aangevuld op voorspraak van het leescomité met (non)fictie, historische werken, (auto)biografieën en tijdschriften. Dankzij de inspanningen van dit comité blijft de bibliotheek actueel en relevant. Al in 1894 stelt het bestuur een 'comité van werkende leden' in met als taak het

selecteren van boeken. De werkwijze is nagenoeg hetzelfde gebleven: elke 6 weken komt het comité bijeen om de eigen recensies voor te lezen, en prijst de bibliothecaris de nog te keuren boeken aan die vervolgens worden uitgedeeld aan de leden. De boeken die worden aangekocht worden al vanaf het begin van het Damesleesmuseum op volgorde van binnenkomst opgenomen in de bibliotheek.

Het Damesleesmuseum is niet alleen een plek om boeken te lenen, er worden ook regelmatig lezingen georganiseerd. In oktober 1903 wordt de eerste lezing gegeven door het eigen lid Mr. E. van Dorp en wel over een pensioenverzekering met losse premies. Thema's van de lezingen nu zijn o.a. het leven van voorvechtster Raden Adjeng Kartini (1879-1904), maar ook de Nationale Tentoonstelling voor Vrouwen Arbeid in 1898.

De redactie

met dank aan Joanneke Lootsma, Damesleesmuseum

Rondleiding

Een bezoek aan het Damesleesmuseum biedt een unieke gelegenheid om de collectie boeken te ontdekken en de idealen van de oprichtsters te ervaren en een kijkje te nemen in het statige pand aan het Nassauplein.

Datum rondleidingen: 12 juli om 11.00 uur / 16 augustus om 11.00 uur

Maximum aantal personen: 15

Aanmelden: www.vriendenvandenhaag.nl/activiteiten
www.damesleesmuseum.nl

De terugkeer van het Maison Krul-interieur naar de residentie

Exterieur Maison Krul aan het Noordeinde.
Foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

De eerste verdieping van Villa Ockenburgh ademt sinds dit voorjaar weer een tikje Haagse trots. In diverse zalen schitteren pronkstukken uit het befaamde Krul-interieur, doordat het Haags Historisch Museum de meubels op 26 april 2026 in langdurige bruikleen heeft gegeven aan de Stichting tot Behoud van de Historische Buitenplaats Ockenburgh (SHBO).

Bakkerij met tearoom

De geschiedenis van Maison Krul begint in 1834, wanneer Hendrik Krul een bakkerij start aan het Noordeinde. Wat begon als een eenvoudige winkel, groeide onder leiding van volgende generaties uit tot een imperium van lekkernijen. In 1903 kreeg de tearoom zijn iconische uiterlijk naar ontwerp van architect Louis de Wolf, die in opdracht van J.A. Krul de spraakmakende gevel en het interieur van diens *Salon de Rafraîchissements* ontwierp. Louis de Wolf (1871-1923) is de belangrijkste exponent van de Weense Jugendstil (Secession), in Nederland. Naast opvallende Haagse scholen en woonhuizen getuigen ook de verfijnde winkelpanden van

Schröder & Co, Lijnkamp en Peek & Cloppenburg van zijn bijzondere ontwerptalent.

De tearoom werd de ontmoetingsplek voor de Haagse elite. Koningin Wilhelmina, prins Hendrik en prinses Juliana en later prinses Beatrix en prins Claus waren er graag geziene gasten, ook beroemdheden als Louis Couperus waren vaste klant. De bonbons van Krul en de Mont Blanc taartjes zijn dan tot ver buiten de stadsgrenzen beroemd.

Uitbreiding van het bedrijf

Door het succes van de firma volgde in 1910 uitbreiding met diverse filialen die gevestigd waren op de Bezuidenhout, Zoutmanstraat, Kurhaus Galerij en Oranje Galerij. In de jaren 20-30 volgden verdere uitbreidingen met filialen op de Frederik Hendriklaan, in de Stevinstraat, Javastraat, Valeriusstraat, Van Alkemadelaan, Haagweg en Parkweg Voorburg.

Donkere tijden door maatschappelijke veranderingen

Vanaf de jaren zestig breken er donkere tijden aan voor Maison Krul. Maatschappelijke veranderingen, zoals de invoering van de vijfdaagse werkweek en de opkomst van massaproductie zetten het voortbestaan van de zaak onder druk. Bij Krul waren naar verhouding de productiekosten enorm hoog doordat het bedrijf alle ingrediënten zelf maakte. Krul kon met zijn verfijnde confiserie niet langer de concurrentie aan met de massaproductie van de concurrenten. Toen de geruchten in Den Haag over een op handen zijnde sluiting de ronde deden, stroomde de clientèle weer toe. Deze was niet alleen geïnteresseerd in de taartjes. Er verdwenen zoveel melkkannetjes en theekopjes dat zelfs in de laatste weken voor de definitieve sluiting nog inventaris moest worden aangevuld.

Theepotje uit 1903. Foto: Kitty van Kampen

Interieur Maison Krul. Foto: Haags Gemeente Archief

Het doek voor Maison Krul viel uiteindelijk in 1970. De toenmalige eigenaar Gerard Krul verklaarde in een interview met de Volkskrant dat met name de afnemende kwaliteit hem dwars zat: 'Neem nou de chocolade. Die moet tijdens de fabricage rusten, mijnheer. Daar wordt vandaag de dag niet meer aan gedacht. Niemand neemt daar nog de tijd voor. (...) Chocolade is een kruid, geen karton'.

Rondreis van het Krul-interieur

Na de sluiting werd het complete interieur – inclusief de betimmering en het meubilair – gedemonteerd en opgebouwd in het Architectuurmuseum Amsterdam. Later is het interieur in bruikleen gegeven aan het Gemeentemuseum Den Haag, dat het liet plaatsen in de koffieruimte in het souterrain van Paleis Lange Voorhout. Totdat het Escher in Het Paleis er in november 2002 zijn intrek nam en het Krul-interieur voorlopig weer naar het depot moest verdwijnen.

In 2011 onderging het Drents Museum te Assen, dat een van de belangrijkste collecties van kunst rond 1900 bevat, een grootschalige renovatie waarbij ook het restaurant werd verbeterd. Tijdens deze herinrichting is het historische interieur van de voormalige Haagse tearoom Maison Krul in zijn geheel geïntegreerd in de museale ruimte. Deze fysieke reconstructie leidde tot een cultuurhistorische revival van de

iconische vroeg twintigste-eeuwse salon. Het resulterende horecaconcept, gedoopt tot 'Grand Café Krul', werd officieel ingehuldigd door Koningin Beatrix. Hiermee kreeg het monumentale ensemble zowel een functionele als een cultuur-educatieve herbestemming binnen de context van het museum. Helaas doofde deze herleving in het Drents Museum al na tien jaar weer uit.

Terugkeer naar de Residentie

In 2021 keerde het interieur terug naar het Haags Historisch Museum, maar omdat het museum niet genoeg ruimte had, konden de bijzondere buffetkasten, vitrines, stoelen, tafels en vaatwerk daar niet getoond worden. Dankzij de vrijwilligers van Stichting SHBO heeft het meubilair van Maison Krul een mooie plek gekregen. Het staat vanaf heden in de diverse ontvangstruimtes van Villa Ockenburgh, opgesteld.

<https://www.villaockenburgh.nl>

Ursula de Goede-Broug,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

STADS
HERSTEL

DEN HAAG

GEZOCHT!

FOTO'S/INFORMATIE
OVER ONZE PANDEN
IN DEN HAAG

ZIE ONZE COLLECTIE
OP ONZE WEBSITE:

WWW.STADSHERSTELDENHAAG.NL

Wij zijn momenteel bezig met cultuurhistorische onderzoeken naar onze panden.

Om dit verleden verder tot leven te brengen, zijn we op zoek naar historische foto's en waardevolle informatie over deze panden en de voormalige bewoners.

Bent u in het bezit van zulke kostbare herinneringen en wilt u deze met ons delen?

U zou ons er ontzettend blij mee maken!

U kunt ze eenvoudig mailen naar:
info@stadshersteldenhaag.nl

Uw bijdrage brengt de geschiedenis van onze panden meer tot leven.
Dank u wel!

Het Zeeheldenkwartier

VAN VILLAWIJK TOT LEVEND STADSDEEL – MET EEN VERLEDEN DAT BLIJFT SPREKEN

Het Zeeheldenkwartier lijkt vandaag vanzelfsprekend: levendige straten, cafés, winkels en een mix van bewoners die de wijk haar eigen karakter geven. Maar achter die ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid schuilt een geschiedenis van snelle groei, verval, hernieuwde trots – en verhalen die nog altijd doorwerken.

We zitten in een van de gezellige etablissementen in de Prins Hendrikstraat, samen met Laurens Schrijnen en Trees Krans. Laurens weet veel te vertellen over de geschiedenis van het Zeeheldenkwartier, en Trees heeft veel van die geschiedenis zelf meegemaakt. Zij woont namelijk al bijna 94 jaar met veel plezier in haar geboortehuis aan de Prins Hendrikstraat. Deze winkelstraat mag dan vandaag heel gezellig en in trek zijn, Trees herinnert zich vooral de tijd dat het een uitgesproken, voorname winkelstraat op stand was. Haar ouders hadden een parapluwinkel op nummer 114. Parapluwinkel 'De Duif' is nog te herkennen aan de drie, inmiddels gerestoreerde, paraplu's aan de gevel. De winkel was in bedrijf van 1919 tot 1969 en was zelfs toen al op zondag geopend.

Voordat Trees verder vertelt over haar buurt, schetst Laurens de geschiedenis. In de tweede helft van de negentiende eeuw groeide Den Haag explosief. Rond 1875 telde de stad ongeveer 100.000 inwoners, maar nog geen veertig jaar later waren dat er al 300.000. De stad barstte letterlijk uit haar voegen en uitbreiding buiten de grachtengordels werd noodzakelijk. Het gebied dat later het Zeeheldenkwartier zou worden, stond bekend als 't Kleine Veentje: een landschap van weilanden, tuinderijen en buitenplaatsen van welgestelde Hage-naars. De gemeente had plannen, maar particuliere ontwik-

*Trees en Laurens voor de Parapluwinkel.
Foto: Wybe van der Kuinder*

Prins Hendrikplein. Foto: Esther Langendam

kelaars waren sneller. Na het overlijden van koningin Anna Paulowna in 1865 werd haar land verkocht en kon de wijk daadwerkelijk worden ontwikkeld.

Architect S.J. de Vletter ontwierp een strak stratenplan met als centrale punten het Anna Paulownaplein en het Prins Hendrikplein. Tussen 1870 en 1890 werd de wijk gebouwd: eerst ruime huizen voor de gegoede burgerij, later kleinere woningen voor ambtenaren, militairen en de middenstand. Het Zeeheldenkwartier was vanaf het begin geen uniforme wijk. Aan de ene kant statige huizen en brede pleinen, aan de andere kant smallere straten en arbeidershofjes. Een van de laatste tastbare resten daarvan is het Artiëstenhof uit 1878 in de Trompstraat.

“Dat maakt de wijk interessant,” zegt Laurens Schrijnen, hoofdredacteur van het 52 jaar oude Zeeheldennieuws. “Het is nooit één verhaal geweest. Je hebt hier altijd verschillende werelden naast elkaar gehad.”

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde het karakter van de wijk ingrijpend. De gegoede bewoners vertrokken, grote huizen werden opgesplitst en slecht onderhouden. Speculanten namen panden over en het Zeeheldenkwartier raakte in verval.

“Er waren straten waar je liever niet kwam,” herinnert Laurens zich. “Vooral rond de Veenkade was het echt slecht.” Trees herinnert zich dat de coffeeshops als paddenstoelen uit de grond schoten.

In de jaren tachtig keerde het tij. Grootschalige renovaties en de inzet van bewoners, met name de bewonersorganisatie Zeeheldenkwartier (voorheen De Groene Eland), brachten de wijk langzaam weer tot leven. Bewoners werden desnoods gesommeerd hun woningen op te knappen of deze aan de gemeente te verkopen.

Vandaag is het Zeeheldenkwartier een van de meest geliefde woongebieden van Den Haag, met twee populaire winkelstraten en veel horeca: de Piet Heinstraat en de Prins Hendrikstraat en een van de grootste supermarkten van Nederland in het centrum van de stad.

“Ik heb alles zien veranderen,” zegt Trees. “Van een rustige buurt tot verval, en daarna weer hoe het mooier werd. Maar het is altijd mijn plek gebleven.”

Tussen alle verhalen van groei en herstel staat ook een geschiedenis die complexer is en juist daarom verteld moet blijven worden.

Op het Vondelpleintje staat het Sinti-monument, dat herinnert aan de razzia van 16 mei 1944. Op die dag werden 112 Haagse Sinti en Roma opgepakt en via Westerbork gedeporteerd naar vernietigingskampen, waaronder Auschwitz. Slechts 30 van hen keerden terug.

Wat deze gebeurtenis extra schrijnend maakt, is dat de razzia mede mogelijk werd gemaakt door een trekverbod

Sinti en Roma Monument. Foto: Esther Langendam

Zicht op de kerk in de Elandstraat. Foto: Esther Langendam

en de daaruit voortvloeiende registratieplicht. Door de registraties kon de bezetter snel ingrijpen en waren de Sinti en Roma kansloos.

De geschiedenis van het monument zelf is even gelaagd als die van de wijk. Van een eerste plaquette in 1990, ontworpen door kunstenaar Eric Claus, tot een nieuw monument in 2006 van Jan Verburg. Ook daarna bleef het in beweging: namen werden aangevuld, het monument verplaatst en aangepast. In april 2026 is het opnieuw geplaatst, ditmaal met 81 namen, klaar voor de jaarlijkse herdenking op 4 mei.

“Het is belangrijk dat dit zichtbaar blijft,” zegt Laurens. “Dit hoort ook bij de wijk. Niet alleen de mooie verhalen.”

Het Zeeheldenkwartier is vandaag een plek waar geschiedenis en dagelijks leven door elkaar lopen. Iconische locaties passeren de revue, zoals De Grote Pyr, een monumentaal pand dat ooit dienstdeed als school en nu een creatieve woon-werkgemeenschap is en de Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangenkerk, beter bekend als de Elandkerk of Elandstraatkerk. Door de secularisatie worden kerken steeds minder bezocht en lopen ze het risico te worden omgebouwd of gesloopt. Gelukkig is de Elandkerk een rijksmonument en is slopen hier niet aan de orde.

Op de grens van de wijk staat het Museum Panorama Mesdag, dat een van de laatst overgebleven exemplaren herbergt, tevens het oudste panorama ter wereld dat zich nog bevindt op zijn oorspronkelijke locatie.

Uit een recente enquête blijkt dat de bewoners veelal tevreden zijn over hun wijk. De ligging, dicht bij het centrum, is uitstekend en het openbaar vervoer is toereikend. Desgevraagd geeft Laurens aan dat de twee grootste problemen de verstening en het verkeer zijn. Er is geen publiek toegankelijk park en er zijn te weinig bomen. Het verkeer vormt een pro-

bleem door de smalle straten en doordat fietsers onvoldoende beschikken over een afzonderlijk fietspad, zoals in de Elandstraat.

In de wijk, en ook in de gemeenteraad, raakt men niet uitgepraat over de Zoutmanstraat. Deze straat is deels afgesloten voor gemotoriseerd verkeer. Mensen die zich niets aantrekken van het rijverbod rijden er juist met extra hogere snelheid door om de pakkans te verkleinen. Over deze

straat is het laatste woord nog niet gesproken.

Maar de tevredenheid overheerst. Of, zoals Trees het eenvoudig zegt: “De wijk verandert, maar de verhalen blijven – en ik ook.”

Kitty Bos,

Michael Toorop,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Energiecoaches: stille krachten in de Haagse energietransitie

Energiecoach Menno van Ginkel bespreekt mogelijkheden met bewoner. Foto: Duurzaam Den Haag

De energietransitie wordt vaak beschreven in termen van windparken, warmtenetten en beleidsdoelstellingen. Minder zichtbaar, maar minstens zo relevant, is de rol van vrijwilligers die zich inzetten op het niveau van de Haagse woning. Zij vormen een netwerk dat de afgelopen jaren gestaag is gegroeid onder coördinatie van Stichting Duurzaam Den Haag.

Volgens recente gegevens zijn sinds de start van het programma in totaal circa 320 Hagenaars opgeleid tot energiecoach. Niet allen zijn blijvend actief, het aantal vrijwilligers dat momenteel daadwerkelijk meedraait ligt rond de 125. Daarmee beschikt de stad over een opmerkelijk groot informeel netwerk van energie-adviseurs.

Praktische hulp achter de voordeur

De werkzaamheden van energiecoaches spelen zich af op een terrein waar beleid en dagelijks leven elkaar raken: de woning. In gesprekken met bewoners wordt gekeken naar isolatie, ventilatie, warmteverlies en energieverbruik. Vaak gaat het om relatief eenvoudige maatregelen, als tochtstrips, radiatorfolie, efficiëntere verlichting. Maar ook om uitleg over gemeentelijke regelingen en subsidiemogelijkheden.

Uit gemeentelijke duurzaamheidsrapportages blijkt dat in 2023 en 2024 samen ruim 1.500 gesprekken over verduurzaming hebben plaatsgevonden. Bewoners waarderen de begeleiding gemiddeld met een 9,1. De coaches opereren stadsbreed en werken onder meer samen met wijkinitiatieven binnen de Haagse Energiebesparingsaanpak (HEBA), waarbij inmiddels negentien buurten zijn aangesloten.

Burgerinitiatief in institutioneel kader

Het energiecoachmodel past in een bredere ontwikkeling waarbij gemeenten inzetten op burgerparticipatie. Waar eerder vooral professionele energieadviseurs actief waren, wordt nu nadrukkelijk gewerkt met getrainde vrijwilligers. In 2024 werden nog eens 110 nieuwe coaches opgeleid, negentig gericht op huurwoningen en twintig op koopwoningen.

Er bestaat de ambitie om het netwerk verder uit te breiden. In gemeentelijke stukken wordt gesproken over een mogelijke door groei naar 500 coaches. Dat doel is nog niet bereikt, maar het huidige aantal laat zien dat het model aanslaat.

Energieboswachters: een andere invalshoek

Parallel aan deze ontwikkeling bestaat er in Zuid-Holland een ander type vrijwilliger: de zogenoemde energieboswachter. Waar energiecoaches zich richten op individuele woningen en energiebesparing, houden energieboswachters zich bezig met de ruimtelijke kant van de energietransitie. Zij worden getraind om bij zon- en windprojecten te letten op effecten voor natuur en biodiversiteit. Voor 2026 staat opnieuw een training gepland.

Beide initiatieven illustreren hoe de energietransitie zich niet uitsluitend in bestuurskamers afspeelt, maar ook in buurten en landschappen. In Den Haag krijgt dit proces daarmee een zichtbaar maatschappelijk karakter: niet alleen beleid, maar ook betrokken burgers.

Michael Toorop,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Een Vriend stelt zich voor

Hans Hofhuis, 1946.

Geboren in Heesch (NB).

Studie rechten in Nijmegen en Amsterdam.

Loopbaan: was rechter.

Getrouwd, 3 kinderen, 5 kleinkinderen.

Woonachtig in Duinoord.

Hans Hofhuis werkte van 1977-2016 als rechter in de rechtbanken Utrecht, Den Bosch en Den Haag.

Wanneer werd je lid van onze Vereniging?

“Zo’n twaalf jaar geleden denk ik.

Wij verhuisden in 2002 naar Den Haag. Ik herinner me nog goed dat mijn vrouw en ik ons huis bezichtigden op 9/11. Ik begon toen in Den Haag bij de rechtbank, maar het duurde nog jaren voordat ik lid werd.”

Voel je je Hagenaar?

“Absoluut, we voelen ons thuis in Den Haag en wonen er graag. Eerder woonden we in Amsterdam, Leiderdorp, Zeist en Den Bosch, en ik groeide op in Wageningen. Halverwege de jaren zeventig werkte ik in Den Haag, maar daar woonden we niet. Den Haag was toen net zo saai als zijn reputatie. Je kon uit eten gaan op de Denneweg, maar die was verder uitgestorven en nergens waren terrassen. Dat is gelukkig totaal veranderd. Den Haag als stad van vrede en recht is mij aan het hart gebakken, al is de situatie van het internationaal recht op dit moment heel zorgelijk.”

Wie is jouw favoriete Hagenaar?

“Oud-minister-president Drees, vanwege zijn rechtschapenheid, soberheid, vakkennis en consistentie, en zijn toewijding aan het publieke belang. Het Indiëbeleid van zijn kabinetten was een tragische misvatting, maar hij voelde zich wel oprecht verantwoordelijk voor het lot van de mensen daar.”

Foto: Esther Langendam

Heb je een favoriete plek in Den Haag?

“De Papaverhof is prachtig. Als kind logeerde ik bij familie in Den Haag en was ik diep onder de indruk van de Passage, de Cineac en de Bijenkorf. Dat was echt Haags. Mijn vrouw en ik zijn geen strandgangers en komen zelden aan zee, maar de parken in Den Haag vinden we heel mooi. Ik word blij als ik zie hoe mensen daarvan genieten en er picknicken, zoals in het Zuiderpark.”

Wat vind je typisch voor Den Haag?

“Ik ben gecharmeerd van de schoonheid van de Nieuwe Haagse School, met haar horizontale lijnen en kenmerkende rode baksteen. De enorme variatie, met veel glas-in-lood, bijzondere opgangen, balkons en erkers, geeft een prachtig straatbeeld. Den Haag heeft veel mooie woonwijken.”

Wat vind jij belangrijk voor Den Haag?

“Van 1973-1977 werkte ik op het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. De volkshuisvesting heeft mijn hart. Enkele jaren geleden was ik bij een excursie van de Vrienden naar de Gaarden en de Dreven. Dat

boeide mij enorm; mijn ‘volkshuisvestingshart’ sprong open. De excursieleider schetste glashelder de dilemma's van onze stedenbouwkundige ontwikkeling: Den Haag zit klem. De behoefte aan woningen is immens, hoogbouw in onze stad is daarom onvermijdelijk. Als omstandigheden veranderen, moet je het beleid durven aanpassen. Maar doe dat dan wel op basis van steekhoudende argumenten en democratische besluitvorming. Dat laatste is cruciaal voor het behoud van vertrouwen in de politiek.”

Wat wil je verder nog kwijt?

“Toen wij in Den Haag kwamen wonen, besloten mijn vrouw en ik alle straten te belopen om de stad echt te leren kennen. Zo liepen we op zondag wijk na wijk af, zonder voorbereiding, want dan kijk je echt onbevangen. Wij gingen vaak eten in de wijk waar we dan liepen. Thuis kleurden we de straten in op een grote stadskaart en vroegen ons dan af: wat hebben we nu gezien, of gemist? De antwoorden vonden we meestal in onze ‘bijbel’: het *Monumenten Inventarisatieproject Den Haag 1850-1940*. Dit naslagwerk, dat deel uitmaakte van een nationaal project, is opgesteld door de gemeentelijke afdeling Monumentenzorg. Maar ook de naoorlogse wijken hebben wij straat voor straat leren kennen. Daar ontdekten wij eveneens bijzondere bouw, met veel details en bijvoorbeeld mooie binnentuinen. Den Haag heeft echt enorm veel te bieden.

Jan Bron Dik,
interviewer

Wilt u ook een keer geïnterviewd worden voor deze rubriek? Neem dan contact met ons op via redactie@vriendenvandenhaag.nl

Groene aderen door Parijs. Foto: Paris-vert-Paris zigzag

Schoonheid als vergeten ambitie in de stedenbouw: of is groen het nieuwe mooi?

Schoonheid is geen criterium in de hedendaagse stedenbouwpraktijk. Terwijl een nieuw kabinet spreekt over het bouwen van tien nieuwe steden, lijkt het debat zich vooral te richten op aantallen, snelheid en efficiëntie.

Maar wat betekent dat voor het culturele project dat stedenbouw óók is? Terugkijkend op Haussmann, Berlage en de wederopbouw dringt zich een ongemakkelijke vraag op: hebben we het maken van mooie steden ingeruild voor het managen van ruimtelijke opgaven?

Schoonheid is in de planning-, ontwerp- en ontwikkelpraktijk geen streven dat letterlijk wordt genoemd in ambitiedocumenten, masterplannen en programma's van eisen. Zelfs niet in beeldkwaliteitsplannen. De reden? Schoonheid roept vragen en discussie op, is lastig te definiëren, wordt door professionals of door de culturele elite enerzijds wellicht anders beleefd dan door bewoners en gebruikers anderzijds.

Het wordt tijd om de mooie stad én hoe die te maken op de agenda te zetten. Terugblikkend op de twintigste eeuw met zijn poldersteden en groeikernen: Zijn we wel in staat om mooie steden te bouwen of is die kunst verloren gegaan?

De onontkoombare vraag is en blijft: Wat is een mooie stad? Welke ingrediënten of eigenschappen maken de stad mooi? Zijn die universeel en van alle tijden? Of moet de schoonheid van de stad telkens opnieuw worden uitgevonden?

Er is echter geen communis opinio, niet iedereen vindt dezelfde steden mooi en de ontwerpende elite vindt andere

dingen mooi dan het grote publiek. Sterker nog, er heerst een onbestemd wantrouwen jegens stedenbouwkundigen en architecten: Als die zich ermee gaan bemoeien wordt het vast niet mooi. Anderzijds worden historiserende wijken weer door vakgenoten verguisd: niet authentiek, imitatie, nep.

Los van de waardering voor verschillende stijlen spelen in de stedenbouw andere factoren een rol bij het maken van de mooie stad in de 21e eeuw. Vanouds bepaalden – los van ontwerpidealen – de geografische ligging en de grondslag, militaire, economische en infrastructurele zaken goeddeels de vorm van de stad. Structurele ingrepen in steden werden doorgaans top-down opgelegd door de machthebber.

Vergroening van de Van Boetzelaerlaan. Foto: gemeente Den Haag

Hausmann en Berlage

In de negentiende eeuw kreeg Baron Haussmann van Napoleon III de opdracht Parijs grondig te verbouwen. Duizenden mensen werden uit hun woningen en woonbuurten verdreven en moesten hun heil elders zoeken. Moreel fout dus.

Hij creëerde wel een nieuw, coherent stadsbeeld met fraaie boulevards waar minutieuze spelregels golden voor het uiterlijk van de gebouwen, gerelateerd aan de rol in de hiërarchie van straten en pleinen, maar ook straatmeubilair, verlichting, zitbanken en kiosken werden in een grote greep mee-ontworpen.

Het is ondenkbaar dat de behoefte om de stad mooi te maken daarbij geen rol speelde en wij als bezoekers van de stad genieten er nog steeds van.

In Nederland heeft met name Berlage gewerkt aan principes voor het ontwerp van een mooie stad. Bij zijn uitbreidingsplan voor Amsterdam-Zuid heeft hij gewerkt met concreet benoemde esthetische principes voor de stedenbouwkundige compositie. Deze principes voor het maken van een mooie stad worden nog steeds hoog gewaardeerd.

Straten en pleinen

Het gesloten bouwblok als 'bouwsteen van de stad' om straten en pleinen en buurten mee te vormen is later in de twintigste eeuw onder invloed van de modernisten vervangen door open verkavelingsvormen, maar inmiddels terug van weggeweest. Met losse gebouwen is het moeilijk gebleken om mooie (besloten, aangename) stedelijke ruimte vorm te geven en vervolgens een zekere continuïteit en herkenbaarheid in het stedelijk patroon te bewerkstelligen.

Zo zijn straten en pleinen, gevormd door bouwblokken – aangevuld met parken, plantsoenen, vaarten en vijvers – blijkbaar nog steeds de ingrediënten waarvan de stad gemaakt wordt. En waarmee de stad mooi gemaakt kan worden.

Intussen is het eisenpakket waaraan de stad moet voldoen in omvang en complexiteit gegroeid, waardoor schoonheid nog meer in het gedrang zou kunnen komen.

De mooie stad van nu wordt groen

Net zoals voorheen kan ook nu de opeenstapeling van wensen, eisen en plandoelen tot een mooie stad leiden. De vraag is of het idioom van straten en pleinen daarvoor nog toereikend is of dat er andere typologieën nodig zijn.

Daarnaast is te bezien of en hoe de mooie stad gemaakt kan worden zonder top-downplanning en -ontwerp maar met participatie en door co-creatie. Want de stedenbouwkundige van nu is niet meer de geniale ontwerper die vanuit een ivoren toren bepaalt wat mooi is. Hij is meer een mediator die uit de wensen en ideeën van verschillende belangengroepen een ontwerp destilleert.

Is daar al een nieuw, eigentijds schoonheidsideaal voor beschikbaar, ter vervanging van de niet te kopiëren schoonheid van de historische stad? Een schoonheid waarin ook de recht-

vaardige, inclusieve en duurzame stad zijn geïntegreerd?

Steeds vaker wordt de roep om meer groen in de stad gehoord. In Parijs is een indrukwekkende vergroeningsoperatie in gang gezet die de stad merkbaar schoner maakt. En mooier.

Geen eenvoudige opgave, in aanmerking nemend dat de steden nu tegelijk moeten vergroenen én verdichten en het groen vaak moet worden terugveroverd op de ruimte die door autoverkeer is opgesoupeerd. Groen wordt niet meer als stoffering of camouflage ingezet maar als integraal onderdeel van het plan: op gevels, bomen op parkeergarages.

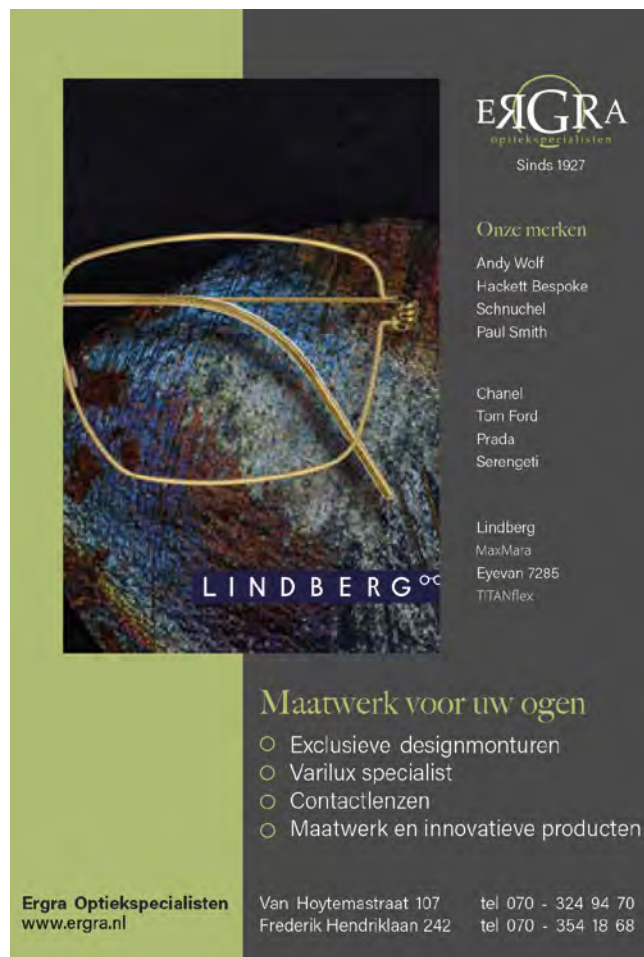
Maar houdt al dat groen stand? Groen moet groeien – we moeten de mooie groene stad wel even de tijd gunnen om zich te bewijzen. Als we de renders van actuele Nederlandse projecten mogen geloven, is groen het nieuwe mooi.

Een uitgebreide versie van dit artikel verscheen in De Architect.

Matthijs de Boer,

architect en stedenbouwkundige te Rotterdam

- advertentie -

ERGRA
optiekspecialisten
Sinds 1927

Onze merken

Andy Wolf
Hackett Bespoke
Schnuchel
Paul Smith

Chanel
Tom Ford
Prada
Serengeti

Lindberg
MaxMara
Eyevan 7285
TITANflex

Maatwerk voor uw ogen

- Exclusieve designmonturen
- Varilux specialist
- Contactlenzen
- Maatwerk en innovatieve producten

Ergra Optiekspecialisten
www.ergra.nl

Van Hoytemastraat 107 tel 070 - 324 94 70
Frederik Hendriklaan 242 tel 070 - 354 18 68

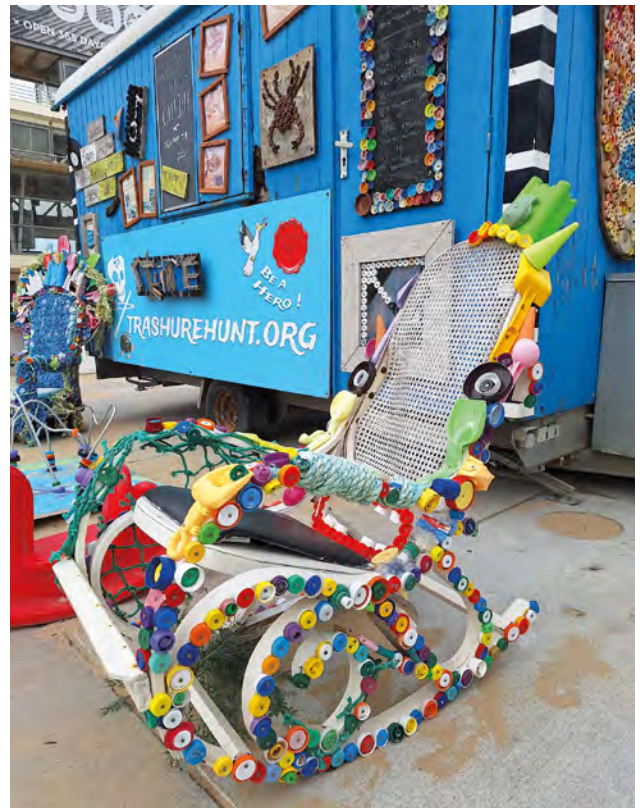
De vernieuwde Middenboulevard: een plek met grandeur en allure?

Op 2 april 2026 opende koningin Maxima de gerenoveerde Middenboulevard op Scheveningen. Eerder waren al de Noordboulevard (Pier tot Zwarte Pad, 2018-2020) en Zuidboulevard (noordelijk havenhoofd tot museum Beelden aan Zee, 2019-2023) aangepakt.

Wethouder Klaas Verschuure omschreef de vernieuwde boulevard als 'het symbool voor het nieuwe Scheveningen, met de allure van weleer'.

Alle reden dus om op inspectie te gaan. Bij Scheveningen-Haven staat een monstrueuze parkeerbak die begin 2024 is geopend. De gemeente heeft onlangs een vergunning verleend om er bunkerachtige duinpaviljoens op te bouwen. Ach, had men maar geluisterd naar de Spaanse architect en stedenbouwkundige Manuel De Solà-Morales die de Zuidboulevard ontwierp, want die wilde geen auto's aan de kust. Op het Biesieklettehuisje van kunstenaar John Körmeling (2006) vlakbij staan op de dakrand woorden als trapper, spaak en verse lucht. Ons hart gaat open: zo had het hier kunnen zijn, een gezonde plek voor fietsers en wandelaars, passend bij de doelstelling van de milieuzone. Verderop staat kunst op een hoog duin, het Nationaal Monument voor de Marine, van Mari Andriessen, een mooi, robuust beeld uit 1966, met een nietszeggende boodschap van Koningin Juliana: 'De marine heeft het goed gedaan.' De gemeente niet, voegen we in gedachten toe.

Het is aangenaam fietsen over de fraai aangelegde en prachtig glooiende Zuidboulevard met het lichte plaveisel en de in drie kleuren lichtblauw geschilderde bankjes, afvalbakken en indrukwekkende lichtmasten. We passeren de naald van J.M. van der Made uit 1865, die de landing van de latere ko-

TrashUre Hunt, naast de Pier. Foto: Frank Hendriks

ning Willem I in 1813 memoreert. We groeten een over de zee uitkijkende vissersvrouw, het beeld van Gerard Bakker uit 1982, en houden even halt bij het Vissersnamenmonument van Marcel van Zijp uit 2013, dat de 1300 namen bevat van vissers die tussen 1813 en 2013 zijn omgekomen op zee. Ter hoogte van Museum Beelden aan Zee bekijken we de sprookjesbeelden van Tom Otterness. Buitenkunst? Of een restpartij van de Efteling?

Nieuwe toegangstrap naar strand en pagodes-paviljoens voor Kurhaus. Foto: Frank Hendriks

Op de vernieuwde Middenboulevard is de Kurhausgeel-kleur prominent aanwezig, bijvoorbeeld in de stenen en de nieuwe lichtmasten. Maar ook het blauw van de Zuidboulevard loopt door, zoals in de (roestige!) afvalbakken en in de rugleuning van de lange banken. Geen geslaagde kleurencombinatie. Waarom trouwens geen duidelijker markering van de overgang van Zuid- naar Middenboulevard?

Het kan echter nog erger, want heel erg storend blijven de grijswitte pagode-paviljoens voor het Kurhaus. Die verpesten al jarenlang het zicht op het iconische gebouw. Dat maakt elke verwijzing naar de grandeur en allure van het Scheveningen van weleer misplaatst, te meer omdat boven het Kurhaus de trieste resten van 'bunkerbouwer' Zwolsman uit-

Bankje bij het kerkje op de kop van de Westduinweg.
Foto: bureau Stoep

torenen, de man die, met de zegen van de gemeente, de badplaats indertijd ernstig vernield heeft.

We draaien ons dus maar snel om. Een nieuwe brede toegangstrap leidt naar het strand: is dit allure? Nee, wel een verbetering (zie foto). Ook hier is weer een militair monument geplaatst, of eigenlijk herplaatst: het Monument voor Leger en Vloot uit 1921 van beeldhouwer Toon Dupuis en architect Dick Roosenburg, dat herinnert aan de mobilisatie van ons leger tijdens de eerste wereldoorlog. Ernaast, en op nog twee andere plekken, een ensemble van een watertappunt met drie ronde zitelementen ('poefjes') van roestvast staal, ontworpen door Bureau Stoep uit Scheveningen. Er staan gedichten op van Esther-Marit van Haren, Toon Hermans en Judith Herzberg. De poefjes dienen tevens als bescherming, want de vele vrachtwagens op de pier raken nog wel eens een steentje of muurtje hier en daar.

Meer dan van de commerciële boulevard genieten we van de grote *pop-art* zonnebril van Bureau Lustr verderop. Die krijgt steeds een andere kleur en locatie.

De leukste plek op de boulevard is TrashUre Hunt, naast de Pier. (zie foto) Op hun rommelige terreintje zien we kunstwerken, gemaakt van afvalmaterialen die, keurig gescheiden, door de bezoekers van de boulevard in handig geplaatste bakken zijn gedeponeerd. TrashUre Hunt organiseert ook broodnodige opruimacties op het strand.

Op de Noordboulevard, die een slordige aanblik biedt, hebben we afgesproken met Bas Wallert van Bureau Stoep. Hij ontwierp het straatmeubilair van hout en beton dat daar staat. Waar mogelijk laat hij delen van de productie in sociale werkplaatsen uitvoeren en maakt hij in zijn ontwerpen gebruik van lokale afvalstromen. In heel Den Haag staan zijn plantenbakken van gerecyclede kunststof met dubbele wanden, die 50% meer water vasthouden. Bas merkt hoe lastig het is om Haagse ambtenaren warm te maken voor duurzame oplossingen en bijzondere ontwerpen die afwijken van standaardoplossingen. Hij laat ons ook zien dat er tot zijn

grote spijt gaten in zijn banken zijn geboord en lelijke plastic noppen op de randen zijn geplaatst om skating over de randen te voorkomen. Dat had heel anders opgelost kunnen worden. O o Den Haag, koester je ontwerpers.

En de zitranden staan niet mooi tegen elkaar aan. Waarschijnlijk ook aangetikt door een vrachtwagen. Het staat buitengewoon slordig. Is er nou niemand die dat bijhoudt?

We fietsen met Bas nog even naar zijn spiksplinternieuwe banken bij het kerkje op de kop van de Westduinweg. Daar zijn op en naast een heuveltje met helmgras vier banken met historische afbeeldingen geplaatst, met uitzicht op de 1e haven. Het ontwerp is mede door burgerparticipatie ontstaan. Bas heeft jaren gewerkt aan een nieuwe techniek van 'betonprinten'. Die is hier toegepast. Het resultaat is schitterend (zie foto). Voor ons een schoolvoorbeeld van hedendaagse allure, een allure die naar we hopen op veel meer plekken in de publieke ruimte in Den Haag leidend zal worden.

De Haagse Kunstjongens,

Frank Hendriks,

excursies@vriendenvandenhaag.nl

Gerard van der Bijl,

Vriend van Den Haag

- advertentie -

**Gilde Den Haag
SamenSprak**

Interessant en zinvol vrijwilligerswerk!

Gilde SamenSprak zoekt enthousiaste vrijwilligers die een uur per week willen praten met een nieuwkomer die onze taal beter wil leren spreken. Hiervoor is geen speciale opleiding of ervaring vereist. Vakanties zijn goed in te passen. Als u zich aanmeldt, zoeken wij een taalmaatje dat bij u past en bij u in de buurt woont.

Belangstelling? Kijk voor meer informatie op gildedenhaag.nl/samenspraak.php
U vindt daar een aanmeldingsformulier.

U kunt ook bellen naar het bureau van
Gilde Den Haag 070 356 12 81
op ma t/m vr van 10.00 - 13.00 uur.

Gilde Den Haag • Riviervismarkt 2 • 2513 AM Den Haag
T 070 356 12 81 • E info@gildedenhaag.nl
W www.gildedenhaag.nl

Beelden in de Hof. Foto: Piet Gispen

Het Hofje van Nieuwkoop

TUSSEN SCULPTUUR EN GESCHIEDENIS

Wie het Hofje van Nieuwkoop betreedt, stapt een andere wereld binnen. Achter de poort aan de Warmoezierstraat, verscholen tussen de drukte van de Haagse binnenstad, ligt een van de oudste en best bewaarde hofjes van Den Haag.

Het hofje werd in 1661 gesticht uit de nalatenschap van Johan de Bruijn van Buijtewech, heer van Nieuwkoop, Noorden en Achttienhoven. Kort voor zijn dood bepaalde hij dat op zijn tuingronden een hofje moest verrijzen voor arme en behoeftige vrouwen, ongeacht hun geloofsovertuiging of achtergrond. Dat laatste was opvallend vooruitstrevend in een tijd waarin liefdadigheid vaak nauw verbonden was aan kerkelijke gezindten.

Voor het ontwerp werd de beroemde architect Pieter Post aangetrokken, een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het Hollands classicisme. Post werkte onder meer aan het Mauritshuis, Huis ten Bosch en het Huygenshuis. Ook in het Hofje van Nieuwkoop zijn de kenmerken van zijn architectuur goed zichtbaar: symmetrie, rust en een heldere ordening van ruimte en verhoudingen. Rond een langgerekte binnentuin werden 62 woningen gebouwd, gegroepeerd in een rechthoekige opzet die nog altijd een opmerkelijke harmonie uitstraalt. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de vrouwen gratis in het hofje zouden wonen. De bouwkosten liepen echter zo

hoog op, naar verluidt ruim honderdduizend gulden, dat al snel een bijdrage van de bewoners werd gevraagd. Toch bleef het hofje eeuwenlang een bijzondere plek van rust en liefdadigheid midden in de stad. In de tuin stond vroeger een reeks privaten; de huidige pomp dateert uit de achttiende eeuw en markeert nog altijd het middelpunt van het hofje. Sinds 1967 heeft het complex de status van rijksmonument.

Een opvallend onderdeel van het hofje is het zogenaamde Speelhuys, later de Regentenkamer genoemd. Dit gebouw was zelfs al vóór het hofje gerealiseerd, eveneens naar ontwerp van Pieter Post. Johan de Bruijn gebruikte het als zomerverblijf en ontvangstruimte voor muziek, spel en ontmoetingen. Het stond destijds nog net buiten de stadsgrenzen, aan de rand van de moestuinen langs de Warmoezierstraat, waar de lucht schoner was dan in de dichtbebouwde stad.

Door de eeuwen heen kreeg het Speelhuys uiteenlopende functies. Priesters woonden er, kunstenaars hadden er hun atelier en in de negentiende eeuw werd de Regentenkamer gebruikt als tekenzaal en ontmoetingsplek voor kunstenaars. Zo vormde het in 1861 het eerste onderkomen van Schilderkundige Genootschap Pulchri Studio.

Daarmee kreeg het gebouw ook een plaats in de Haagse kunstgeschiedenis. Nog altijd ademt de ruimte iets van die

culturele geschiedenis, met haar hoge ramen, historische details en ingetogen sfeer.

Beelden in de hof

Juist op deze bijzondere plek vindt in de zomer van 2026 opnieuw een beeldtentoonstelling plaats. Van 1 augustus tot en met 13 september vormt het hofje opnieuw het decor voor een presentatie van hedendaagse sculptuur. Inmiddels heeft deze tentoonstelling een vaste plaats verworven binnen het Haagse kunstleven en trekt zij bezoekers uit de hele stad en daarbuiten.

Aan de tentoonstelling nemen naar verwachting zo'n veertig kunstenaars deel. De deelnemers zijn afkomstig uit uiteenlopende disciplines en verenigingen, waardoor een gevarieerd overzicht ontstaat van hedendaagse beeldhouwkunst. Bezoekers treffen er werk in steen, hout, keramiek, glas, staal en brons, maar ook installaties en experimentelere vormen van sculptuur.

Wat deze tentoonstelling zo bijzonder maakt, is vooral de wisselwerking tussen kunst en omgeving. De grote beelden staan verspreid door de binnentuin, waar licht, schaduw en groen voortdurend invloed hebben op de manier waarop het werk wordt ervaren. Kleinere of kwetsbare sculpturen krijgen een plaats in de historische Regentenkamer. Daardoor ontstaat geen gewone expositie, maar een subtiele dialoog tussen verleden en heden. Oude muren, grindpaden en eeuwenoude bomen vormen als het ware een decor waarin hedendaagse kunst een nieuwe betekenis krijgt.

Veel kunstenaars reageren bewust op de locatie. Sommigen maken zelfs nieuw werk speciaal voor het hofje. De stilte, de beslotenheid en de historische gelaagdheid van de plek blijken inspirerend. De tentoonstelling kent bovendien geen strikt thema. Kunstenaars worden uitgenodigd vrij werk in te sturen, nieuw of bestaand. Juist die vrijheid zorgt voor verrassende combinaties en onverwachte ontmoetingen tussen verschillende stijlen en materialen.

De geschiedenis van deze beeldtentoonstelling gaat terug tot 2012, toen keramist Marijke Gémessy het initiatief nam om sculpturen in het hofje te tonen. De organisatie lag toen mede in handen van de Pulchri-kunstenaars en hofgebewoners Mabel Bouscholte en Jos van den Berg. Samen met bewoners en kunstenaars groeide het evenement uit tot een geliefde traditie. Na een onderbreking tijdens de coronajaren werd de tentoonstelling in 2024 nieuw leven ingeblazen door hofbewoner Hans Tiethoff.

Sindsdien groeit het evenement weer, gedragen door enthousiasme en samenwerking. Inzendingen blijven tot het laatste moment binnenkomen, een teken dat de plek onder kunstenaars leeft. Hans wordt bijgestaan door medecurator Marian Meerbeek, beeldend kunstenaar en lid van zowel Pulchri Studio als de Nederlandse Kring van Beeldhouwers. Bijzonder is ook de rol van de bewoners van het hofje. Hoewel het hofje

tijdens de tentoonstelling toegankelijk is voor publiek, blijft het in de eerste plaats een woonomgeving. Toch blijkt die combinatie van wonen en exposeren verrassend goed samen te gaan. Bewoners raken betrokken bij de opbouw van de tentoonstelling, maken kennis met kunstenaars en zien hun vertrouwde omgeving tijdelijk veranderen in een openlucht-galerie.

De tentoonstelling heeft bovendien een laagdrempelig karakter. Veel bezoekers komen aanvankelijk voor het historische hofje en raken vervolgens onverwacht geboeid door de kunstwerken. Anderen komen juist voor de beelden en ontdekken tegelijkertijd een verborgen stukje Den Haag dat zij nog niet kenden.

Zo vormt de beeldtentoonstelling in het Hofje van Nieuwkoop veel meer dan alleen een presentatie van sculpturen. Het is een ontmoeting tussen kunst, architectuur en geschiedenis, midden in de stad maar tegelijk ver daarvan verwijderd. Een wandeling door het hofje wordt daarmee een tocht langs vormen, verhalen en verstilde plekken, een ervaring die nog lang blijft nazinderen.

Kitty Bos,
Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

Notariskantoor Post

Den Haag

Het kantoor voor alle werkzaamheden op notarieel gebied,
ook voor estateplanning.

Bezoek aan huis mogelijk

www.notariskantoorpost.nl

Statenplein 19
2582 EZ Den Haag
tel. 070 346 97 06
notaris@notariskantoorpost.nl

Onthulling communistisch verzetsmonument Den Haag. Foto: denhaagfm.nl

Communistisch verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog

Op 24 april 2026 werd op de Haagse Markt een monument onthuld voor het communistisch verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit gedenkteken eert na 80 jaar onder meer Anton de Kom en de Haagse communisten die zich verzetten tegen de Duitse bezetter. Het monument is een belangrijke stap in de erkenning van de inzet van de Haagse verzetsgroep en de grote offers die zij brachten voor de vrijheid.

Het communistische verzet is vaak onderbelicht, maar speelde een cruciale rol tijdens de Tweede Wereldoorlog. Communisten waren een van de eersten die zich organiseerden tegen de Duitse bezetter. Zij verspreidden illegale kranten, boden hulp aan onderduikers, vervalsten persoonsbewijzen en pleegden sabotage en gewapende acties. Veel communisten werden opgepakt en geëxecuteerd. De nazi's zagen het communisme als grote vijand en onderdeel van de 'Joodse samenzwering'. Ook Nederland was anticommunistisch en kende al vóór de oorlog een registratiesysteem van communisten. Zo konden de Duitsers direct in 1940 Hagenars met communistische sympathieën oppakken.

In het communistisch verzet in Den Haag duiken verschillende bekende namen op zoals die van Anton de Kom, vader en zoon Brandes en Henri Pieck.

Anton de Kom

Anton de Kom woonde in de jaren 1930 in Den Haag. Daar sloot hij zich aan bij de communistische partij en werd voorzitter van de Liga tegen imperialisme en koloniale onderdrukking. In een geheim rapport van 1933 van de Centrale

Inlichtingendienst wordt hij omschreven als 'den bekenden communistischen opruier A. de Kom'. In 1943 werd hij door de politiemann Jan Weuring gerapporteerd als actieve communist. Op 7 augustus werd hij, vlak bij de Haagse markt waar hij wel eens klusjes deed, gearresteerd. Er volgde huiszoeking in de Johannes Camphuijsstraat waarbij linkse literatuur en een kristalontvanger met koptelefoon in beslag werden genomen. Op 15 augustus werd hij naar concentratiekamp Vught overgebracht en in oktober naar Neuengamme-Sandbostel. Volgens de kampadministratie overleed De Kom op 21 april 1945, vermoedelijk aan tuberculose.

Vader en zoon Brandes

Co Brandes, bekend architect van de Nieuwe Haagse School, werd door de politie in verband gebracht met de aanslag op de Duitse generaal Seijffardt die op 5 februari 1943 in zijn huis aan de Van Neckstraat 36 werd neergeschoten. Bewijs werd echter niet gevonden. De zoon van Co Brandes, Bob, was zeer actief in het communistisch verzet. Hij was getrouwd met Janny Brilleslijper. Vlak voor de oorlog woonden ze met hun kinderen in de Bankastraat 131 en daarna aan de Bazarlaan 70 A en 78. Toen de oorlog uitbrak stortten Bob en Janny zich in het communistisch verzet. Ook Janny's zuster Rebekka en haar partner Eberhard Rebling waren actief. We kennen ze van het boek 't Hooge Nest van Roxane van Iperen, het verhaal van de villa waar Joden ondergedoken zaten. Op 10 juli 1944 viel de Sicherheitsdienst binnen en werd iedereen afgevoerd. Bob was op zijn werk in Amsterdam en ontkwam. De zusjes Brilleslijper zouden beide het concentratiekamp overleven.

Henri Pieck

Henri Pieck is de tweelingbroer van de bekende kunstenaar Anton Pieck, zij het dat zijn werk door kenners vaak hoger gewaardeerd wordt dan dat van zijn beroemde broer. Voor de oorlog was Henri Pieck een geheim agent van de Sovjet-Unie. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd hij prominent lid van de communistische verzetsorganisatie De Vonk in Den Haag. De illegale bladen De Waarheid en De Vonk werden in zijn atelier in de Heerenstraat in Rijswijk gestencild. Zijn huis in de Snelliusstraat in Den Haag was een belangrijk verzetsadres en hoofdkwartier voor onderduikers. Als gevolg van infiltratie door een politespion in opdracht van burgemeester De Monchy, werd hij op 9 juni 1941 gearresteerd. Hij zat tot maart 1942 in het Oranjehotel, daarna kwam hij via kamp Amersfoort terecht in concentratiekamp Buchenwald. Tijdens zijn gevangenschap bleef hij tekenen. Hij overleed in Den Haag op 12 januari 1972.

De Vonk

Tijdens een partijvergadering op 15 mei 1940 besloot de CPN direct de illegaliteit voor te bereiden. Hierop werd in Den Haag voor de hele regio een ondergrondse organisatie, De Vonk, opgebouwd. Onder die naam kwam ook een illegaal blad uit. De eerste De Vonk verscheen in Den Haag in oktober 1940, later ook in andere plaatsen. Van de verschillende edities was die van Den Haag veruit de belangrijkste en de ondergrondse CPN in Den Haag was de belangrijkste Vonk-groep.

Tekening door Henri Pieck
(concentratiekampen.eu)

De Vonk, Voorpagina van 20 januari 1942
(Anonymous / 'De Vonk' - Delpher Kranten)

Op 12 augustus 1941 werden veel leden van De Vonk-groep gearresteerd. Van de 160 communisten zouden er ruim 90 om het leven komen, een paar wist de concentratiekampen te overleven. In augustus 1942 was De Vonk-groep weer op volle kracht. In het najaar van 1942 staken enkele leden van de groep een opslagplaats van de Wehrmacht in brand. Na arrestaties werd de uitgave van De Vonk gestaakt en gingen de communisten in de regio Den Haag alleen met CPN-partijkrant De Waarheid verder.

Bedrogen

Terwijl slechts één procent van de Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog actief was in het verzet was dat aandeel onder communisten twintig procent. Na de oorlog werden ze even gezien als helden maar dat veranderde onder invloed van de Koude Oorlog al snel. Communisten werden de nieuwe binnenlandse vijand. Na onthullingen door Chroesjtsjov over de misdaden van Stalin ontstonden conflicten binnen de CPN en voelden aanhangers zich bedrogen. Men ontdekte dat de situatie in de Sovjet-Unie veel minder rooskleurig was dan De Waarheid zijn lezers voorspiegelde. Er kwam steeds meer verzet tegen het communistisch gedachtegoed en de stalinistische verhoudingen binnen de CPN. Velen kozen na oprichting in 1957 voor de Pacifistische Socialistische Partij (PSP), die in 1990 opging in GroenLinks.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Stationspostgebouw Den Haag

Op de hoek van de Rijswijkseweg en de Waldorpstraat, net achter het rumoerige Rijswijkseplein, staat het stationspostgebouw, een gebouw met een lange historie. Het denken over nieuwe, grootschalige postgebouwen begon in de jaren dertig. Nederland had het niet breed in die dagen. De overheid dwong Post lagere tarieven te heffen; het aanbod van brieven en pakketten groeide in die tijd massaal. Er moest dus méér gebeuren voor minder geld. Onverbiddelijk gold de

*Deze foto van het stationspostgebouw zal rond 1952 zijn genomen. De linkervleugel is het post-fabrieksgebouw, langs de Rijswijkseweg acht verdiepingen kantoor. De ronde uitbouw linksboven was de kantine. In de ronde uitbouw rechtsonder (op de foto passeert de tram) huisvestte wel vijftig jaar een bloemenwinkel die in de wijk ook een sociale rol vervulde. In het drukke verkeer rijdt een oude Amerikaanse legertruck langs het benzinestation. De cabrioletauto contrasteert sterk met het sobere klimaat van de wederopbouw.
Foto: PTT Nederland NV 'De maatschappij verandert, PTT verandert mee' (1 januari 1989)*

eis dat in de volgende ochtend alle post moest zijn bezorgd. Die spannende opgave werd vertaald in mechanisatie. Dat betekende de introductie van grote sorteermachines, bediend met codegetallen. Nederland liep in de wereld even voorop. Die mechanisatie vereiste een groot gebouw, zeg maar een postfabriek. 's Nachts raasden nachtposttreinen door het hele land en in die treinen werd de post al voorgesorteerd. Handig dus om grote postgebouwen vlak bij het station te hebben. Post als belangrijk onderdeel van P.T.T. (toen nog met de puntjes) beperkte zich niet tot zulke technische aspecten. Met overal zijn postkantoren had Post ook een duidelijke maatschappelijke functie.

Tegen deze achtergrond kreeg architect G. C. Bremer eind jaren dertig de opdracht voor het Haagse stationspostkantoor. Bremer genoot in die dagen een goede bekendheid als ontwerper van monumentale en degelijke overheidsgebouwen. Zijn invloed werd door zijn rol als Rijksbouwmeester (1924-1945) nog verder versterkt. Voor de Centrale Directie PTT ontwierp hij in traditionele stijl een gebouw aan de Kortenaerkade.

Voordat Bremer zich aan zijn opdracht kon wijden moest er eerst een stuk grond achter Hollands Spoor worden verworven. Dat was toen geen probleem. Maar ook overigens ging het voorspoedig want Bremer had een functioneel gebouw voor ogen waarin hij traditionalistische elementen combineerde met opvattingen uit de architectuurstroming Nieuwe Zakelijkheid - een belangrijke ontwikkeling binnen zijn oeuvre.

Eind 1939 wordt de bouw aanbesteed; op 1 februari 1940 begint de bouw. Door de oorlog werden in juli 1942 alle bouwactiviteiten stilgelegd, tot mei 1945. De directie Post wilde toen geen dag langer meer wachten. Op 5 oktober 1950 neemt Post het gebouw geleidelijk in gebruik, pas eind 1953 het hele complex.

Tussen de ronde uitbouw en de trap naar de ingang aan de Rijswijkseweg bevinden zich vier beeltenissen: drie maal een vrouw en eenmaal een man verticaal boven elkaar geplaatst op de gevel. Het werk is gemaakt door beeldhouwer Hildo Krop in de jaren 1942-1946 en moest wachten tot de oplevering van het gebouw in 1949. Dit samengestelde beeld in Franse kalksteen symboliseert de route die de post aflegt. Aan de voet van het onderste beeld hakte de kunstenaar zijn volgende tekst uit:

'T VERKEER, DAT VOREN TREKT OVER DE AARDE,
GELIJK DE LANDSMAN, PLOEGEND ZIJN AKKER,
SCHUDT, ZAAIEND ALOM DES GEESTES WAARDE,
DE MENSEN IN DE VERSTE UITHOEK WAKKER.

Foto: Abe van der Werff, mei 2026

Het kantoorgedeelte aan de kant van de Rijswijkseweg telde acht verdiepingen. De postverwerking vond plaats in de vier verdiepingen aan de Waldorpstraat. Men noemde dit 'één machtige machine'.

Het was in deze fabriekshallen dat ik in 1956 als zestienjarige werkte tijdens een lange schoolvakantie. Dat moest 's nachts gebeuren want voor overdag waren er geen vacatures. Niet eerder maakte ik dat helse gedreun van machines mee. Aan

een ander iets zeggen vereiste flinke stemverheffing. Dat had ik thuis niet geleerd. De mensen van Post leken elkaar als in familieverband allemaal te kennen, met grapjes die ik niet begreep en gebaren die ik niet snapte. Een strikte organisatie "want morgenochtend vroeg bezorgen we alle post". Ik verbaasde me over de merkwaardige hoge stenen beelden op de gevel. Op de werkvloer was dit geen gespreksonderwerp. Kunst is voor andere mensen?

Op 17 mei 1997 maakte de Nederlandse posttrein zijn laatste rit. Vrachtauto's hadden zijn taak overgenomen. De verzelfstandigde PTT was KPN geworden en men zocht naar een nieuwe bestemming ook voor het stationspostgebouw Den Haag. Architect Rob Ligtvoet van bureau Kraayvanger tekende het ontwerp voor een forse uitbreiding van het gebouw. Er waren wisselend nieuwe eigenaren. Tot KPN/Post NL zomer 2021 naar het vroegere stationspostgebouw terug keerde. Het flankerende torengebouw ('het Strijkijzer') 132 m hoog van architect Paul Bontenbal was al in 2007 gereali-seerd.

Abe van der Werff,
sv@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

We can work it out

GMW
advocaten

(070) 361 50 48 / gmw.nl

Nationaal Park Hollandse Duinen: zegen voor de natuur of nieuw recreatiemerck?

De groengebieden van Den Haag maken sinds kort officieel deel uit van Nationaal Park Hollandse Duinen. Minister Jaimi van Essen verleende op 28 april 2026 de nationale parkstatus aan het gebied dat zich uitstrekt van Hoek van Holland tot Hillegom. Daarmee heeft Nederland zijn 22e nationale park gekregen, maar tegelijk ook een van de meest bijzondere én omstreden.

Want anders dan de Veluwe of de Oostvaardersplassen ligt Hollandse Duinen midden in een van de dichtstbevolkte regio's van Europa. Meer dan een miljoen mensen wonen binnen het gebied of direct ernaast. Dat maakt het park uniek, maar roept ook vragen op. Want wat betekent een nationaal park eigenlijk wanneer stad, infrastructuur, recreatie en natuur voortdurend in elkaar overlopen?

Voor Den Haag betekent de nieuwe status in ieder geval erkenning van de bijzondere kwaliteit van het groen in en rond de stad. Gebieden als het Haagse Bos, Westduinpark, Mastedein, Solleveld, Ockenburgh en De Uithof maken nu deel uit van een groot samenhangend landschap van duinen, bossen, landgoederen en recreatiegebieden. In totaal zijn er meer dan 7.000 soorten planten en dieren vastgesteld. De nationale parkstatus brengt op zichzelf geen volledig nieuw beschermingsregime met zich mee. Veel natuurgebieden vielen al onder Natura 2000 en andere bestaande beschermingsregels. Critici wijzen er daarom op dat de werkelijke waarde van het nationale park uiteindelijk zal afhangen van de keuzes die overheden de komende jaren maken op het gebied van recreatie, natuurbeheer en ruimtelijke ontwikkeling.

Schotse Hooglanders met kalf in Haagse Duinen tussen Nieboerweg en Kwarttellaan. Foto: Eline Bos

Duinpad einde lijn 12 Nieboerweg. Foto: Eline Bos

Voorstanders zien daarin juist de grote winst. Door het gebied als één geheel te benaderen, kunnen natuurbeheer, recreatie en waterbeheer beter op elkaar worden afgestemd. Er komt meer aandacht voor herstel van kwetsbare duinnatuur, zoals het terugdringen van vergrassing, herstel van open duinlandschappen en bescherming van leefgebieden van vogels, insecten en planten. Ook wordt gewerkt aan betere verbindingen tussen losse groengebieden, bijvoorbeeld via het project 'Van Zee tot Zweth', dat de kust verbindt met recreatie- en natuurgebieden dieper landinwaarts.

Daarnaast levert de nationale parkstatus prestige én geld op. Tot 2030 stelt het Rijk gezamenlijk 30 miljoen euro beschikbaar voor alle nationale parken. Dat geld moet onder meer worden ingezet voor natuurherstel, educatie, recreatiespreiding en vergroening van de leefomgeving. Voor een sterk verstedelijkte regio als Den Haag kan dat van grote betekenis zijn.

Kijkduin richting Deltaplein. Foto: Eline Bos

Maar niet iedereen is enthousiast.

Juist natuurorganisaties en bewonersgroepen plaatsen stevige kanttekeningen bij het nieuwe nationale park. Hun grootste zorg: de naam “Nationaal Park” trekt nóg meer bezoekers aan naar gebieden die nu al onder zware druk staan. Vooral in Meijndel, Solleveld en delen van het Westduinpark wordt de recreatiedruk volgens critici steeds problematischer. Stichting Hart voor Meijndel sprak zelfs van een ontwikkeling die “desastreus voor de natuur” kan uitpakken. Volgens tegenstanders klinkt de titel aantrekkelijk voor toerisme en citymarketing, maar dreigt de kwetsbare natuur daar uiteindelijk de prijs voor te betalen. Meer wandelaars, fietsers, honden, evenementen en horeca betekenen immers ook meer verstoring van rustgebieden en kwetsbare ecosystemen. Die kritiek raakt aan een fundamentele vraag: is Hollandse Duinen in de eerste plaats een natuurgebied of een recreatief landschap?

De provincie en gemeenten proberen beide doelen te combineren. Sommige gebieden moeten aantrekkelijker worden voor recreatie, terwijl andere juist rustiger worden gemaakt. In theorie klinkt dat logisch, maar critici vrezen dat economische belangen uiteindelijk zwaarder zullen wegen dan natuurbehoud. Zeker in een regio waar woningbouw, toerisme en recreatie voortdurend om ruimte vragen.

Ook de bestuurlijke constructie roept vragen op. Hollandse Duinen is geen afgesloten natuurreservaat met één duidelijke beheerder, maar een samenwerkingsverband van tientallen gemeenten, natuurorganisaties, waterbedrijven en overheden. Volgens critici ontbreekt daardoor een krachtige centrale regie. Zonder harde afspraken over stikstof, bezoekerslimieten, waterbeheer en handhaving dreigt het nationale park volgens hen vooral een bestuurlijk netwerk met een fraai logo te worden.

Daarnaast speelt nog een ander gevoelig punt. Sommige bestuurders wijzen erop dat investeringen in natuurherstel kunnen helpen om elders ruimte te creëren voor woning-

bouw en infrastructuur. Dat leidt bij tegenstanders tot wantrouwen. Zij vrezen dat natuurverbetering uiteindelijk gebruikt wordt als compensatie voor verdere verstedelijking van de toch al volle Randstad.

Toch valt niet te ontkennen dat het gebied bescherming en aandacht verdient. De Haagse duinen behoren tot de meest bijzondere natuurgebieden van Nederland. Het samenspel van zee, zand, bos, landgoederen en stad maakt het landschap uitzonderlijk. Juist de nabijheid van de stad zorgt ervoor dat honderdduizenden mensen dagelijks kunnen ervaren hoe waardevol natuur is.

De vraag is daarom misschien niet óf Hollandse Duinen een nationaal park had moeten worden, maar vooral hoe met die status wordt omgegaan. Wordt het vooral een nieuw recreatief merk voor de kustregio? Of lukt het werkelijk om natuur, rust en landschap beter te beschermen in een steeds drukke omgeving?

De komende jaren zullen duidelijk maken of het Nationaal Park Hollandse Duinen vooral meer bezoekers aantrekt – of juist helpt om de kwetsbare duinnatuur voor toekomstige generaties te behouden.

Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Savornin Lohmanlaan richting Kijkduin. Foto: Eline Bos

“Hoe lieflijk zijn uw woningen...”

Rechts de kast met Tora-rollen, links de tafel waar de Tora wordt gelezen en boven de Vrouwengalerijen. Foto: I.F. Menco

Tweeledig is de aanleiding voor Paul Wessels, de auteur en lid van de Liberaal-Joodse Gemeente, voor de uitgave ‘Haagse synagoge 1726-2026 aan de Prinsessegracht’: in 2026 is het 300 jaar geleden dat de Sefardische Joden de synagoge aan de Prinsessegracht in gebruik namen en het is 50 jaar geleden dat de Liberaal-Joodse Gemeente de synagoge in gebruik nam.

Als de Sefardische Joden uit Spanje en Portugal in de 15^e, 16^e eeuw uit die landen worden verdreven, vertrekken duizenden naar de Nederlanden, in eerste instantie vooral naar handelssteden als Amsterdam en Antwerpen. Vanaf het midden van de 17^e eeuw wordt ook Den Haag voor de Sefardische gemeenschap een aantrekkelijke bestemming: er komt aan de Scheveningseweg een Joodse begraafplaats, ze krijgen contact met Haagse adellijke families, zitten vlak bij het Hof van Holland, kunnen hier werken als tolk en krijgen vrijstelling van de bijdrage aan de schutterij (daar staat dan wel forse belasting aan de stad tegenover...). Sefardische Joden komen voornamelijk te wonen op het eilandje ‘De Nieuwe Uitleg’. In die eerste jaren doet een logement aan de Bierkade dienst als synagoge. In 1703 verhuist het gebedshuis naar een pand aan de Wagenstraat en vijf jaar later naar de huidige Casuariestraat. De Sefardische gemeente, inmiddels met de naam Honen Dal, verhuist in 1711 naar het Lange Voorhout 48, in 1715 naar Lange Voorhout 60. Daar blijven ze tot 1725.

Op de website <https://www.vriendenvandenhaag.nl> vindt u meer interessante boekbesprekingen van Piet Vernimmen.

Haagse Synagoge 1726-2026 aan de Prinsessegracht- en het wel en wee van de Sefardisch- en Liberaal-Joodse leden, Paul Wessels, 245 pag. € 24,95. Uitg Aspect; ISBN 978 9464 874037.

Daniël Marot, gerespecteerd architect van onder andere Huis Huguetaan, Huis Schuylenburch en de Trêveszaal, krijgt de opdracht voor het globale ontwerp voor de synagoge, een gebouw van 28 bij 40 meter. De Amsterdamse synagoge dient als voorbeeld, zowel wat betreft interieur als exterieur en Felix du Sart voert het ontwerp uit. Aan beide zijden van de bouwgrond verschijnt een woonhuis: aan de ene kant het huis voor de rabbijn en aan de andere kant dat voor de godsdienstleeraar of voorzanger. Aan de kant van de Jan Evertstraat komt een binnenplaats met hekwerk: het voorhof.

Op 9 augustus 1726 volgt de feestelijke inwijding in bijzijn van tal van adellijke gasten, landelijke en Haagse hoogwaardigheidsbekleders. Bij de ingang aan de Jan Evertstraat staat boven de deur de Hebreeuwse tekst: ‘1726 – Hoe lieflijk zijn uw woningen’. De gemeente floreert tot de komst van de Duitsers.

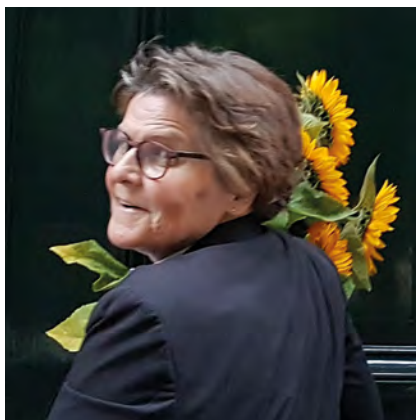
Na de oorlog zijn er van de honderden leden nog slechts acht in leven en daarmee komt een einde aan deze Sefardische Gemeente. Het gebouw raakt in verval. In 1970 lukt het de Haagsche Liberaal-Joodse Gemeente (n.b. mede dankzij Zwolsman en diens EMS) om de synagoge aan de Prinsessegracht aan te kopen. De plechtige inwijding volgt in 1976.

Over de armoede in de ‘Joodse Buurt’ omgeving Wagenstraat is het nodige verschenen. Nu geeft Wessels ook de Sefardische Joden en hun synagoge in dit bijzonder informatieve en leeswaardige boek alle aandacht. Wat me – ook na lezing – intrigeert is de vraag in hoeverre de puissant rijke en welvarende Sefardische Gemeente de arme Asjkenazische Joden die in de Joodse buurt woonden, het gebied achter de Nieuwe Kerk, financieel of anderszins steunde.

Piet Vernimmen,
Vriend van Den Haag

Pleidooi voor het boek

23 was ik. En zoekende. Ik studeerde in Leiden, had een kandidaats geneeskunde en zowel een propedeuse kunstgeschiedenis als geschiedenis. Maar welke kant ik op wilde? Geen idee. Als arts werd je nuttig, maar dat vond ik niet leuk. (Kunst)geschiedenis was leuk, maar niet nuttig. Ik was dol op boeken – maar kon je daar je beroep van maken? Toen zag ik een advertentie voor een functie bij de Koninklijke Bibliotheek. Ik solliciteerde en werd aangenomen. De KB was toen nog gevestigd op Lange Voorhout 34 in het Huis Huguetan, waar daarna de Hoge Raad zat en momenteel de Eerste Kamer. Op enig moment kreeg ik een zeventiende-eeuws boek in handen: dát was het! Ik besloot mijn studie geschiedenis af te maken en ging me bezighouden met gedrukt erfgoed tot 1800. Zo kwam ik in aanraking met Den Haag als boekenstad. Dat Amsterdam in

vroeger tijden enorm belangrijk was voor het boek is bekend. Daar werd van alles gedrukt, ook boeken die in andere landen verboden waren. Maar ook Den Haag was in die tijd een bruisende boekenstad. In de Ridderzaal stonden langs de wanden kramen van boekverkopers en werden boekenveilingen gehouden. Elders in de stad werd van alles gedrukt en uitgegeven. Natuurlijk overheidspublicaties maar ook belangrijke werken over oorlogvoering, wetenschap en literatuur zoals gedichten van Constantijn Huygens. En er waren grote bibliotheken zoals die van de familie Fagel aan het Noordeinde. Later blééf Den Haag een boekenstad, met een uitgeverij als Martinus Nijhoff, nu opgegaan in Brill, drukkerijen als drukkerij Trio, opgeheven in 1990 of de Algemeene Landsdrukkerij, later SDU, nu onderdeel van het Franse Lefebvre Group, antiquariaten als Aquilla en Colette, boekhandels als De Vries Van Stockum, Douwes en Paagman en bibliotheken als de Openbare Bibliotheek Den Haag met vele vestigingen, en de KB natuurlijk. Toch is er wel wat veranderd. Het gedrukte boek staat onder druk. De KB bijvoorbeeld besteedt noodgedwongen steeds meer aandacht en geld aan digitalisering. Dat leidt tot belangrijke websites als Delpher (www.delpher.nl)

met duizenden gedigitaliseerde kranten en tijdschriften waarmee iedereen in een dag zijn stamboom kan uitpluizen. Maar het aanbod aan gedrukte boeken vermindert. Ook openbare bibliotheken hebben een bredere rol gekregen. Daar is zeker aandacht voor boeken en lezen. Maar er wordt ook veel tijd besteed aan andere zaken zoals het aanleren van digitale vaardigheden en hulp bij belastingen. Is dat erg? Nee, zolang er maar aandacht blijft voor het boek.

Digitalisering is fundamenteel in deze tijd en maakt veel dingen eenvoudiger. Maar inmiddels wordt ook duidelijk dat computers en smartphones leiden tot versnippering van aandacht en zelfs meer ADHD diagnoses. En onderzoek laat zien dat het lezen van romans het concentratievermogen juist verhoogt. Dat bewijst hoe belangrijk het boek is. Niet alleen als informatiedrager of om te ontspannen, maar ook voor de ontwikkeling van basale capaciteiten. Dat brengt me op nóg een belangrijk Haags instituut: Huis van het boek aan de Prinsessegracht. Hier woonde ooit baron Van Westreenen van Tiellandt. Hij bezat een grote bibliotheek en liet die na aan de staat. Nu is er het oudste boekenmuseum ter wereld gevestigd dat de belangen van het boek op vele manieren behartigt.

Het boek gaf richting aan mijn leven. Ik hoop dat al die Haagse boekeninstellingen ervoor zorgen dat het boek blijft bestaan zodat het aan vele levens richting zal kunnen blijven geven.

Marieke van Delft

Oud-conservator KB, nationale bibliotheek

Voorzitter Stichting Vrienden Huis van het boek

Nu ook Vriend van Den Haag

Marieke van Delft voor de oude KB op 1 juli 2018, de dag dat ze er veertig jaar werkte. Foto: Reinder Storm

De onfortuinlijke lotgevallen van een Haags ministerie

Van de lezing die Anneke de Gouw begin april gaf voor ICOMOS – International Council on Monuments and Sites maakte zij onderstaande samenvatting voor Ons Den Haag.

Na jaren van Wederopbouw werd in Den Haag in de jaren zestig onder druk van een groeiende bevolking ruimte vrijgemaakt voor woningbouw en werden in lijn met het overheidsbeleid drie grote ministeries vanuit het centrum naar de periferie verspreid: Onderwijs & Wetenschap verhuisde naar Zoetermeer, CRM naar Rijswijk, en Sociale Zaken kwam terecht op een strook weiland langs de spoorlijn bij de Schenkkade. Station Laan van NOI kreeg daarmee een belangrijke schakelfunctie tussen de verspreide ministeries. Sociale Zaken verliet de karakteristieke Willemsparkflat aan de Zeestraat; dat monument kreeg een woonfunctie. Niet iedereen was gelukkig met die opgelegde spreading. Den Haag stond voor een enorme opgave. Stadsvernieuwing ging gepaard met sloop, nieuwe verkeerswegen en ingrijpende veranderingen. Het was een tijd van optimisme, waarin overheid, bewoners en steden gezamenlijk zochten naar oplossingen van maatschappelijke behoeften. Het ging niet vanzelf en eerdere pogingen waren mislukt. Geen geformaliseerd overleg dit keer, maar Adri Duivesteijn ging met zijn ploeg vanuit het stadsbestuur praktisch aan de slag, net als Jan Schäfer in Amsterdam. Tegen die achtergrond ontstond het ministerie van Sociale Zaken van Herman Hertzberger.

Hertzberger en de menselijke maat

Herman Hertzberger behoort samen met Aldo van Eyck tot de belangrijkste vertegenwoordigers van het Nederlandse structuralisme.

In een baanbrekend collegedictaat uit 1980 verzette Hertzberger zich tegen de 'mooiheid' van een internationale architectuurcultuur, die vooral geïnteresseerd leek in grootse vormen en visuele effecten. Hoe herkenbaar is dat vandaag nog. Volgens hem lag de kracht van Nederland juist in het evenwicht tussen individu en collectief, tussen kleine schaal en grotere structuren. Dat evenwicht was een uitdrukking van onze cultuur en een fundamenteel anti-hiërarchische manier van denken.

Die visie werd zichtbaar in het gebouw van Sociale Zaken, dat in 1990 in gebruik werd genomen. Het bood overzicht, beschutting en ontmoeting. Medewerkers kwamen elkaar tegen in de binnenstraten en eigenden zich de ruimtes toe. Planten, tapijten en persoonlijke sfeer; geen conventioneel kantoor, maar een inspirerende werkruimte, uitnodigend

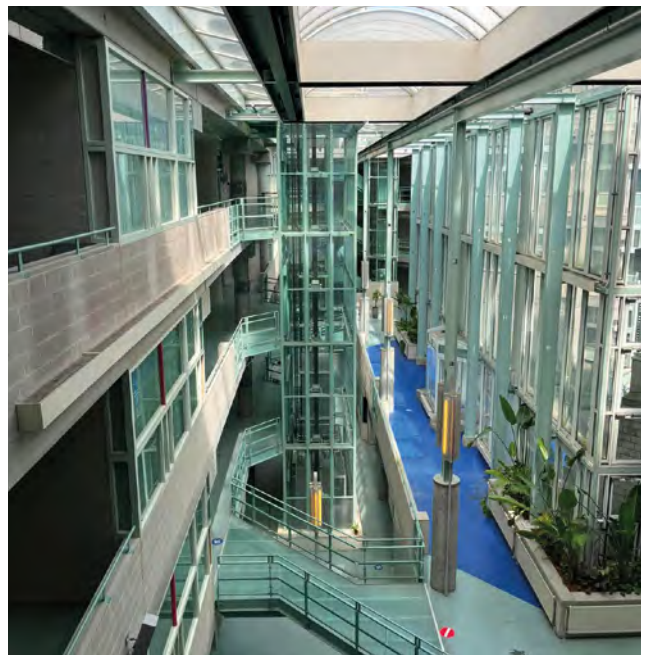

Foto: Ana Peirera Roders

tot debat en ontmoeting, zonder hiërarchie op te leggen. Het was ontworpen als een werk- en leefomgeving waarin mensen zich thuis konden voelen. Dat werkte ook zo. Wie de tijdgeest wil begrijpen, kan terecht bij de boeken van Christien Brinkgreve. Het was een periode waarin velen met optimisme samenwerkten aan een betere maatschappij. Scherp in het geheugen zitten ook Koot & Bie, die op zondagavond de mattenklopper hanteerden. Dankzij die spiegelden humor kon bestuurlijk en ambtelijk Nederland er op maandagochtend weer een weekje tegenaan.

Veranderende tijden

Het spreidingsbeleid duurde niet lang, ministeries werden weer opgedeeld en samengevoegd. VROM werd als ministerie in 2010 opgeheven. Steden moesten hun eigen weg vinden. In 2015 vertrok het ministerie van Sociale Zaken naar een nieuwe locatie in het centrum van Den Haag. Wat bleef, was het gebouw.

In zijn recente boek *Shaping Freedom* beschrijft Hertzberger hoe Sociale Zaken juist was ontworpen voor verandering. De structuur functioneert als een DNA dat ook bij wisselende functies herkenbaar blijft. Het gebouw kan worden opgesplitst in modulaire delen met eigen entrees en voorzieningen. Die heldere structuur vormt de basis voor succesvolle transformatie. Een toekomst als woongebouw lag voor de hand en plannen voor sociale woningbouw werden meegeleverd. Alles leek aanwezig voor een tweede leven.

De verkoop

Het Rijksvastgoedbedrijf koppelde renovatie als voorwaarde aan het verkoopproces. Ook de gemeente ging daar aanvaankelijk vanuit.

Via een reeks aandelenoverdrachten kwam het complex terecht bij ontwikkelaar VORM, waarbij het perspectief in sloop veranderde. Hoe het college van B&W daarmee heeft ingestemd, blijft voor velen onduidelijk. In het Plan Uitwerkingskader dat aan de gemeenteraad werd voorgelegd, was sloop al een gegeven. De ruimte voor alternatieven was feitelijk beperkt. De raad stond onder druk en het architectonische DNA van Hertzberger – bij uitstek geschikt voor aanpassing – kreeg niet de bescherming die het verdiende, ondanks de breed erkende architectonische waarde.

Bescherming die uitbleef

Tot voor kort was het in Den Haag niet mogelijk een beschermde monumentenstatus aan te vragen. De situatie was uitzonderlijk en extra risicovol voor de kwaliteit van de leefomgeving en relatief jong erfgoed. Een gezamenlijke actie van erfgoedorganisaties bracht daar weliswaar enige verandering in, maar voor Sociale Zaken is dat nog steeds te laat. Ook een aanvraag voor Rijksbescherming bood geen uitkomst. Het gebouw stond hoog op lijsten van potentiële Post-65 monumenten. Formeel kwam er geen afwijzing, feitelijk bleef bescherming uit. Ook bij andere ontwerpen van Hertzberger is die kwetsbaarheid zichtbaar. De bescherming van de Diagonwoningen in Delft kwam vorig jaar na jaren van inspanning tot stand.

Er wordt veel gesproken over draagvlak, participatie en procedures, maar te weinig over de gevolgen van onomkeerbaar verlies. Gebouwen op interessante locaties worden verhandeld en gesloopt. Gemeenten en ontwikkelaars gaan daarmee sneller, dan met de noodzakelijke bescherming van erfgoedwaarden en onvervangbare kwaliteit. Dat is des te pijnlijker voor architectuur van internationaal erkende ontwerpers. Sluiten we daarvoor onze ogen?

Einde verhaal?

In september 2025 werd de omgevingsvergunning voor het nieuwbouwplan van VORM verleend. Begin 2026 resteerde nog één belangrijk vraagstuk: de parkeerafspraken. De Raad van State oordeelde dat een bestuurlijke lus nodig is. Vooralsnog zijn de bewoners niet overtuigd van de regeling die Den Haag met Leidschendam-Voorburg heeft getroffen. Daardoor ontstaat een opmerkelijke situatie. Op 19 mei 2026 werd een sloopmelding ingediend voor het linkerdeel van het complex, waardoor binnenkort niet constructieve onderdelen kunnen worden verwijderd. Het risico bestaat dat ingrijpende sloop al plaatsvindt, terwijl de vergunningverlening voor nieuwbouw nog niet volledig is. Den Haag heeft afspraken gemaakt met het Rijk en het COA om een deel van het gebouw tijdelijk te gebruiken voor op-

vang van vluchtelingen, statushouders en daklozen. VORM had daarbij nog tot 1 juni een ontsnappingsclausule. Met de gedeeltelijke sloop en aanpassing van het gebouw kunnen die groepen huisvesting vinden, tot het moment dat tot nieuwbouw wordt overgegaan. De huidige gebruikers worden nu gemaand te vertrekken, terwijl niet in alternatieve huisvesting lijkt te zijn voorzien.

De ironie is duidelijk. Het gebouw – ooit ontworpen als ministerie met een sociale opdracht – zou gaan dienen als huisvesting van kwetsbare groepen. Als eindbestemming zeker niet slecht, de wijze waarop discutabel, en waarschijnlijk slechts voor een korte periode, waarna volledige sloop van het imposante complex volgt. De kapitaalvernietiging is immens.

Europa nostra

In Nederland hebben overheidsgebouwen vaak een korte levensduur, alsof ze wegwerpproducten van de bureaucratie zijn. Duurzaamheid en culturele waarde spelen een ondergeschikte rol. Het initiatief om internationaal aandacht daarvoor te vragen kwam van Laurie Neale, waarop Rupert van Heijningen, Joop ten Velden en ondergetekende voor 2026 een aanvraag indienden voor plaatsing van SoZa op de lijst van 7 Most Endangered, een programma van Europa Nostra in samenwerking met het Instituut van de Europese Investeringsbank. Het gebouw kwam hoog op de shortlist. Niet bovenaan, want in Nederland zou sloop toch onvoorstelbaar zijn! Uit de steunbetuigingen op petitie en reacties uit de architectuurwereld na oproepen van Ana Pereira Roders en Floortje Keijzer van De Architect, blijkt dat SoZa voor velen symbool staat voor een tijd, waarin architectuur nadrukkelijk verbonden was met maatschappelijke idealen. Aan dat optimisme is opnieuw sterk behoefte. Sloop ontnemt de toekomst aan een jong, solide monumentaal gebouw; een zinloze, brute daad, die schadelijk is voor onze reputatie als cultuurdragers van vernieuwende architectuur en groene groei. De internationale aandacht kan alsnog tot een heroverweging leiden. Deze ministersploeg kan andere keuzes maken, net als de gemeenteraad. Zal VORM zelf alsnog bewegen?

Anneke de Gouw,

levendehistorie@vriendenvandenhaag.nl

Post-65 erfgoed staat onder druk. De Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed werkt aan een aanwijzingsprogramma dat traag verloopt. Vijftien gebouwen zijn in een eerste selectie gekomen, terwijl landelijk naar vijftienhonderd rijksmonumenten wordt gestreefd. De klus is groot, de middelen beperkt. Veel aandacht is gericht op publieksparticipatie en het verkrijgen van draagvlak. Het risico van voortijdige sloop is niet afgedekt.

SOZA, een gebouw met een stem

Als architect en academicus heb ik meer dan twee decennia van mijn professionele leven gewijd aan het begrijpen waarom gebouwen ertoe doen voor mensen en hoe waarden bepalen hoe we met de gebouwen omgaan. Onderzoek wijst keer op keer uit dat er niet zoiets bestaat als een waardeloos gebouw. Elk gebouw draagt verhalen, herinneringen, arbeid, middelen, emoties en betekenissen voor iemand. Alleen kiezen we ervoor als maatschappij om deze diverse waarden te negeren. We verkiezen slechts een kleine minderheid van gebouwen om als erfgoed aan te wijzen, teneinde deze voor toekomstige generaties te behouden. Daardoor wordt niet alleen gesuggereerd dat sommige mensen en waarden belangrijker zijn dan andere, maar we leggen ook een tirannie op aan alle andere gebouwen, waardoor ze kwetsbaar worden voor verwaarlozing, vandalisme en sloop.

Als we plotseling zouden ontwaken in een parallelle werkelijkheid waarin burens, vrienden of familieleden willekeurig geëlimineerd mogen worden als ze lelijk, klein, groot, oud, ziek of werkloos zijn, zouden we dit zeer onrechtvaardig vinden. Toch wordt voortdurend om dezelfde redenen de sloop van gebouwen goedgepraat, bij wijze van automatisme, zonder veel ongemak teweeg te brengen.

Foto: Ana Peirera Roders

Foto: Ana Peirera Roders

Wanneer het mensen betreft, kunnen we goed onderscheid maken tussen 'moord' en 'dood', maar niet als het om gebouwen gaat. In de circulaire economie worden gebouwen beschouwd als donoren, terwijl ze nog goed gebruikt kunnen worden. Toch worden ze afgebroken voor hun materialen, waardoor er geen onderscheid is tussen illegale orgaanhandel en vrijwillige donatie. Het onderscheid in deze ethische kwestie is bij mensen wel duidelijk. Het is alsof de bouwsector gevangen zit in een soort Wilde Westen, waar alles mag. Geen wonder dat het een van de grootste bijdragers blijft aan klimaatverandering en milieuschade.

Deze gedachten vormen de basis van mijn roman, *SOZA: The Untold Story of an Extraordinary Building and the Pledged Fight for His Rights*.

Dat SoZa, het voormalige Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, gelegen is in Den Haag, de internationale stad van Recht en Vrede, is een perfecte combinatie. Veel mensen, gebruikers van het gebouw, architecten, erfgoedbeschermers, vrienden van Den Haag, hebben zich met luide stem ingezet voor behoud van dit gebouw, maar ze werden niet gehoord, ondanks het feit dat hun argumenten terecht zijn. Den Haag, met het Vredespaleis en het Internationaal Strafhof, een podium voor internationaal recht, was de perfecte setting om de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ook toe te passen op een gebouw.

De rechten van de natuur worden steeds vaker in wetgeving vastgelegd. De vraag of gebouwen niet ook bepaalde rechten verdienen, is niet alleen een fantasie; zij is inmiddels urgent geworden.

Mijn roman is geen academisch werk, hoewel het wel de vrucht is van jarenlange reflectie op erfgoed, duurzaamheid en maatschappelijke rechtvaardigheid. Het is een filosofische allegorie die door middel van fictie, humor en verbeelding serieuze vragen aan de orde wil stellen over de duurzame toekomst van onze steden. In het verhaal vechten een norse conciërge, een duif met een uitgesproken mening, studenten, vluchtelingen, architecten en activisten samen voor het overleven van SoZa, waarbij ze de dertig artikelen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens als kompas gebruiken. Het schrijven van de roman werd ook een persoonlijke reis voor mijzelf. Als beginnend romanschrijver kon ik buiten mijn rationele, academische wereld treden en mocht ik ideeën communiceren door emotie, verhalen vertellen en zelfs absurdeïteit. Fictie kan ons verleiden tot gesprekken en gedachten die professionele debatten nooit zouden opleveren.

Natuurlijk hoop ik dat mijn boek alsnog ertoe kan bijdragen dat SoZa en andere gebouwen de strijd tegen voortijdige sloop kunnen winnen. Maar bovenal hoop ik hiermee mensen aan te moedigen om empathie te ontwikkelen voor gebouwen om hen heen en ze anders te zien. Niet louter als eigendom, maar als uiting van onze gedeelde wereld, een wereld die gevormd wordt door mensen, natuur en gebouwen.

Ana Pereira Roders

Prof.dr.ir. Ana Pereira Roders Msc,
is hoogleraar Erfgoed en Waarden
en Unesco-leerstoelhouder

*SOZA: The Untold Story of an
Extraordinary Building and the
Pledged Fight for His Rights* is
online te koop bij Amazon:
<https://amzn.eu/d/06DXSaMR>

ADVERTEREN IN ONS DEN HAAG

Ons Den Haag verschijnt elk kwartaal in een oplage van 1300.

Door in ons blad te adverteren bereikt u niet alleen een voortreffelijke doelgroep, maar steunt u ook de activiteiten van onze Vereniging.

De advertentietarieven zijn:

1/4 pagina € 150,- 1/3 pagina € 200,- 1/2 pagina € 300,- Hele pagina € 700,-

Bij een langdurige samenwerking is een korting van toepassing. Neem voor meer informatie contact op met redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Wij heten de volgende nieuwe leden van harte welkom:

G.A.M. van Alphen	Stichting Groene Stad	C. Rot-Dam
L.N.H. Bakker	Achter De Duinen	H.E. Schouten
S.A. Blaauw	C.S. Heinze	L.C. Schuin
Mevrouw Boorsma	J.M. Hofland	S. Slabbers
M.T.G.E. van Delft	R.R. Hugan	J.L. van Sloten
B. Duinkerken	D.M. Italiaander	P.K. Veenstra
A.F. van Ermel Scherer	J.J. Jonker Roelants	Renate de Visser-Nofen
H.A.J. Gorter	G.J. van Leeuwen	M. van de Weerd
C. de Gram	P.J. de Leu	
J.H. van Griethuysen	L. Plugge	

COLOFON

Ons Den Haag verschijnt in 2026 vier maal.

Redactie: Kitty Bos-Droog (eindredacteur), Ursula de Goede-Broug, Marcel Tielemans en Michael Toorop (hoofdredacteur).

Fotoredactie: Esther Langendam

Redactieadres: Postbus 85977

2508 CR Den Haag

Reacties: richten aan:

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe kopij: kopij voor het nummer 2026.04 (oktober, november, december) dient uiterlijk 16 augustus 2026 per e-mail te zijn toegestuurd aan redactie@vriendenvandenhaag.nl

De inhoud van de artikelen in Ons Den Haag weerspiegelt niet noodzakelijkerwijs de mening van het bestuur van de Vereniging Vrienden van Den Haag of van de redactie van Ons Den Haag. Wij doen er alles aan de rechthebbende(n) van foto's en afbeeldingen te achterhalen. In het geval dit niet is gelukt, kunt u zich als rechthebbende bij de redactie melden.

Oplage: 1.300

Losse verkoopprijs € 10

ISSN nummer: 3050-7510

Vormgeving en druk:

Quantes, Rijswijk

VERKOOPADRESSEN

WENSKAARTEN VRIENDEN

VAN DEN HAAG:

Boekhandel Couvée –
Benoordenhaeghe,
Van Hoytemastraat 66
Carla's Boeken,
De Savornin Lohmanplein 22b
De Haagse Boekerij,
Frederikstraat 24
The Hague & Partners,
Station Den Haag Centraal
Inproc Koffiebranderij en
Theehandel,
Denneweg 55
Drogisterij Van Mourik,
Frederik Hendriklaan 270
P.W. Akkerman B.V.
Passage 15

